

SOS-Lapsikylän sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä ylisukupolvisesta lastensuojeluasiakkuudesta ja kierteen katkaisusta

Maija Ala-Honkola
Helsingin yliopisto
Valtiotieteellinen tiedekunta
Sosiaalitieteiden laitos
Sosiaalityö
Sosiaalityön käytäntötutkimus
Helmikuu 2015

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Sosiaalityö	
Tekijä – Författare – Author Ala-Honkola <u>Maija</u> Karoliina			
Työn nimi – Arbetets titel – Title SOS-Lapsikylän sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä ylisukupolvisesta lastensuojeluasiakkuudesta ja kierteen katkaisusta			
Oppiaine – Läroämne – Subject Sosiaalityö			
Työn laji – Arbetets art – Level Käytännötutkimus		Aika – Datum – Month and year Helmikuu 2015	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 37 sivua + 4 liitettä
Tiivistelmä – Referat – Abstract Ylisukupolvinen lastensuojeluasiakkuus tarkoittaa sitä, että lastensuojeluasiakkuus ilmenee vähintään toisessa sukupolvessa. Kyse on perheistä, joissa sekä lapsella että hänen vanhemmallaan on omassa lapsuudessaan ollut lastensuojeluasiakkuus. SOS-Lapsikylä haluaa katkaista ylisukupolvisen lastensuojeluasiakkuuden kierteen. Tämän tutkimuksen tarkoitus selvittää monenko SOS-Lapsikylän toimipisteisiin sijoitetun lapsen vanhemmalla on SOS-Lapsikylän sosiaalityöntekijöiden tiedon mukaan ollut lastensuojeluasiakkuus. Lisäksi tarkoituksena on kartoittaa minkälaista tietämystä sosiaalityöntekijöillä on ylisukupolvisesta lastensuojeluasiakkuudesta ja miten ylisukupolvisuuden kehä voitaisiin heidän näkemystensä mukaan katkaista. Tämä tutkimus toimii keskustelun avaajana ja työvälineenä SOS-Lapsikylän jatkotutkimuksia varten. Tutkimusaineiston keruuta varten kehitettiin sähköinen kyselylomake. Kysely koostui kolmesta erillisestä osasta ja sen avulla saatiin sekä kvantitatiivista että kvalitatiivista tutkimusaineistoa. Tämän käytännötutkimuksen pääpaino on analysoida sosiaalityöntekijöiden avoimia vastauksia kyselyn lapsikohtaisesta osasta ja kirjoitelmia ylisukupolvisesta lastensuojeluasiakkuudesta. Tutkimusmenetelminä käytettiin laadullisen aineiston kvantifiointia ja sisällönanalyysejä. Tutkimuksen perusteella yli puolet sijoitetuista lapsista on sellaisia, joiden kohdalla ei ole tietoa siitä, onko vanhemmalla ollut lastensuojeluasiakkuus. Äitien lastensuojelutaustasta tiedetään enemmän kuin isien. Mikäli perheen ylisukupolvisesta lastensuojeluasiakkuudesta tiedetään jotain erityistä, se on useimmiten tieto siitä, että vanhempi on ollut sijoitettuna tai, että perheen lastensuojeluasiakkuuden syynä on jonkun osapuolen päihteiden käyttö. Sosiaalityöntekijöillä on vain harvoin varmaa tietoa siitä, onko lapsen vanhemmalla ollut lastensuojeluasiakkuus, mutta kierteen katkaisu on tunnistettu tärkeäksi työskentelyn kohteeksi. Ylisukupolvisissa asiakasperheissä vanhemmat eivät aina tunnista lapsensa tarpeita, mikäli vanhempi on lapsena itse jäänyt vaille hoivaa. Vanhemmat näyttävät tarvitsevan, mutta aineistossa ei oteta selkeästi kantaa siihen, kenen työksi vanhempien tukemisen katsotaan kuuluvan. Ylisukupolvisissa asiakasperheissä lastensuojeluasiakkuus voi muodostua osaksi normaalia elämää, jolloin työskentely sen eteen, ettei lastensuojelun palveluita enää tarvittaisi on hankalaa. Aineiston mukaan ylisukupolvisista lastensuojeluasiakkuutta voidaan katkaista sillä, että palvelut ja palvelujen käyttäjät kohtaisivat oikea-aikaisesti. Ehkäisevien lastensuojelupalveluiden tulisi toimia tehokkaammin. Vanhemman vastuuta ja osallisuutta lapsen kasvattamisesta täytyy vahvistaa. Lapselle täytyy puhua avoimesti sijoituksen syistä, jotta hänellä on realistinen käsitys perheen tilanteesta. Kun lapsi tulee lastensuojelun piiriin, pitäisi vanhempien lastensuojelutausta pyrkiä selvittämään mahdollisimman aikaisin. Tällöin ylisukupolvisen lastensuojeluasiakkuuden katkaisuun pystyttäisiin tavoitteellisesti tarttumaan osana työskentelyä ja tieto siitä olisi dokumentoituna lapsen asiakirjoihin lastensuojeluprosessin eri vaiheissa. Sijoituksen sosiaalityöntekijät eivät voi estää tällä hetkellä ilmenevää lastensuojeluasiakkuutta, mutta he voivat työskennellä sen eteen, etteivät parhaillaan sijoitettuna olevien lasten omat lapset tulevaisuudessa päätyisi lastensuojelun asiakkaiksi. Vanhempien lastensuojeluasiakkuudesta pitää olla tietoa, jotta kierteen katkaisemiseksi voidaan toimia. Vanhempien ja lapsen läheisverkoston sijoituksen aikainen tukeminen on tärkeää, ettei sijoituksen aikana lapsen kanssa tehty työskentely latistu lapsen palattua takaisin kotiin. Sijoituksen aikana lapselle täytyy tarjota vaihtoehtoisia tulevaisuudennäkymiä ja kokemuksia siitä, ettei vanhempien ja perheen tilanne tyhjentävästi määritä lapsen tulevaisuutta. Avoin keskustelu vanhemman voimavaroista tarjoaa sosiaalityöntekijälle tilaisuuden vanhemman vastuun lisäämiseen silloin, kun sille on yhteisymmärryksessä tunnistettu oikea hetki. Ylisukupolvisesta lastensuojeluasiakkuudesta tarvitaan tutkimuksia, joissa myös perheiden ääni pääsee kuuluviin.			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords SOS-Lapsikylä, lastensuojelu, ylisukupolvisuus, ylisukupolvinen asiakasperhe, sosiaalityöntekijä, tietämys, kierteen katkaisu			

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
2 TUTKIMUKSEN TOIMINTAYMPÄRISTÖ.....	2
3 TUTKIMUSTEHTÄVÄ.....	4
3.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset.....	4
3.2 Käytäntötutkimus osana SOS-Lapsikylän kehittämishanketta	4
3.3 Tutkijan positio	5
4 TEOREETTINEN VIITEKEHYS.....	6
4.1 Lähestymistapana käytäntötutkimus	6
4.2 Ylisukupolvinen lastensuojeluasiakkuus tutkimuskirjallisuudessa	6
5 TUTKIMUKSEN AINEISTON KERÄÄMINEN JA ANALYSOINTI.....	10
5.1 Kyselylomakkeen toteutus	10
5.2 Tutkimusaineisto, aineiston kvantifiointi ja sisällönanalyysi	12
5.3 Tutkimuseettiset kysymykset.....	15
6 TULOKSET	16
6.1 Tiedot vanhempien lastensuojeluasiakkuuksista	16
6.2 Tietämys ylisukupolvisesta lastensuojeluasiakkuudesta.....	21
6.3 Ylisukupolvisen lastensuojeluasiakkuuden kierteen katkaisu	25
7 LOPUKSI.....	28
7.1 Tulosten yhteenveto ja hyödyntäminen.....	28
7.2 Pohdinta	30
7.3 Johtopäätökset.....	30
LÄHTEET	36
LIITTEET.....	38
Liite 1. Ohjeet kyselyyn vastaamiseksi.....	38
Liite 2. Kyselyn ensimmäinen osa.....	39
Liite 3. Kyselyn toinen osa.....	40
Liite 4. Kyselyn kolmas osa.....	41

KUVIOT

Kuvio 1. Onko lapsen äidillä ollut lastensuojeluasiakkuus?.....	17
---	----

Kuvio 2. Onko lapsen isällä ollut lastensuojeluasiakkuus?.....	17
--	----

TAULUKOT

Taulukko 1. Esimerkki sisällönanalyysin etenemisestä.....	15
---	----

Taulukko 2. Tiedot vanhempien lastensuojeluasiakkuuksista.....	18
--	----

Taulukko 3. Tiedot vanhempien sijoituksista.....	19
--	----

Taulukko 4. Tiedot päihteiden käytöstä.....	19
---	----

Taulukko 5. Muuta tietoa vanhempien lastensuojeluasiakkuuksien taustasta....	20
--	----

1 JOHDANTO

Ongelmien kasautuminen ja siirtyminen sukupolvilta toisille on yksi lasten hyvinvointia uhkaava yhteiskunnallinen ja ajankohtainen ilmiö. Mitä useampia ongelmia samalle perheelle kasautuu, sen heikompi on lapsen tulevaisuus. Lapsen varttuminen perheessä, jossa ongelmat ovat kasautuneet, altistaa ongelmien ylisukupolviselle siirtymiselle ja lapsi sosiaalistuu perheen elämäntapaan. (Kananoja, Lavikainen & Oranen 2013, 25, 27–28.) Yksi esimerkki tällaisesta ylisukupolvisesta siirtymisestä on lastensuojeluasiakkuuden ylisukupolvistuminen.

Ylisukupolvisella lastensuojeluasiakkuudella tarkoitetaan sitä, että lastensuojeluasiakkuus ilmenee vähintään toisessa sukupolvessa. Kyse on siis perheistä, joissa lastensuojeluasiakkaana olevan lapsen vanhemmalla tai vanhemmilla on omassa lapsuudessaan ollut lastensuojeluasiakkuus. Tässä tutkimuksessa käytän tällaisista perheistä nimitystä ylisukupolvinen asiakasperhe. Ylisukupolvisen lastensuojeluasiakkuuden kierteen katkaisu on kirjattu lastensuojelupalveluita tuottavan SOS-Lapsikylän strategiaan 2014–2018. SOS-Lapsikylässä ylisukupolvisen lastensuojeluasiakkuuden ilmeneminen on tunnistettu, mutta asiasta ei toistaiseksi ole olemassa tarkempaa tietoa. Tämän käytäntötutkimuksen tarkoituksena on tehdä alustavaa kartoitusta siitä, minkälaista tietoa ja tietämystä Suomen SOS-Lapsikylän sosiaalityöntekijöillä on ylisukupolvisesta lastensuojeluasiakkuudesta, jotta toimiin kierteen katkaisemiseksi voidaan ryhtyä.

Tutkimuksen toisessa luvussa esittelen tutkimukseni toimintaympäristön eli SOS-Lapsikylän. Kolmannessa luvussa esittelen tutkimustehtävän ja kuvailen, miten tutkimukseni linkittyy osaksi SOS-Lapsikylän kehittämishanketta. Lisäksi taustoita omaa positiotani tutkijana ja kerron, mitä kautta itse kiinnostuin aiheesta. Neljännessä luvussa tiivistän, mistä sosiaalityön käytäntötutkimuksessa on kyse ja mihin sillä pyritään. Lisäksi taustoita, mitä ylisukupolvisesta lastensuojeluasiakkuudesta on tähän mennessä tutkittu. Viidennessä luvussa yhdistyy käytäntötutkimuksen eteneminen, tutkimusaineiston kerääminen ja aineiston analyysin. Kuudennessa luvussa esittelen keskeisimmät tutkimustulokset. Seitsemäs luku koostuu tulosten yhteen kokoamisesta, pohdinnasta ja johtopäätöksistä.

Koska tutkimuksen aiheena on ylisukupolvinen lastensuojeluasiakkuus, kerron alkuun tiivistetysti, miten lapsen lastensuojeluasiakkuus käynnistyy. Kun sosiaalityöntekijä (Laki sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista 272/2005 3 §) tai muu lastensuojelun työntekijä saa ilmoituksen siitä, että lapsi on mahdollisesti lastensuojelun tarpeessa, on asian kiireellisyys arvioitava välittömästi. Mikäli suojeleminen vaatii kiireellisiä toimia, lapsen lastensuojeluasiakkuus alkaa välittömästi ja lapsesta tehdään lastensuojelutarpeen selvitys. Mikäli kiireellisiä toimia lapsen suojelemiseksi ei tarvita, on sosiaalityöntekijällä seitsemän arkipäivää aikaa ratkaista alkaako lapsen lastensuojeluasiakkuus vai ei. Lapsesta ei tule lastensuojelun asiakas, mikäli tänä aikana todetaan, ettei lastensuojelutarpeen selvitykselle ole tarvetta. Mikäli lastensuojelutarpeen selvitykseen ryhdytään välittömästi tai seitsemän arkipäivän harkinta-ajan kuluessa, on selvityksen valmistuttava kolmen kuukauden kuluessa, jonka jälkeen lastensuojeluasiakkuus päättyy tai jatkuu lastensuojelun avohuollossa. (Lastensuojelun käsikirja & Lastensuojelulaki 13.4.2007/417 4 luku 26 §.)

2 TUTKIMUKSEN TOIMINTAYMPÄRISTÖ

SOS-Lapsikylä on valtakunnallinen lastensuojelupalveluita tuottava järjestö. Ohjaajana toimii SOS-Lapsikylän kehittämispäällikkö Kati Palsanen. SOS-Lapsikylän keskus-toimisto sijaitsee Helsingissä.

SOS-Lapsikylän ensisijainen tavoite on tukea perheitä niin, että lapset voisivat asua omissa kodeissaan. Mikäli tämä ei syystä tai toisesta ole mahdollista, SOS-Lapsikylä tarjoaa turvallisen kodin sijoitetuille (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417 7 luku 37 §) ja huostaan otetuille lapsille (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417 9 luku 40 §). Suomessa toimii kuusi lapsikylää ja nämä kylät sijaitsevat Espoossa, Kaarinassa, Punkaharjulla, Tampereella, Vihannissa ja Ylitorniossa. Lisäksi Jyväskylässä toimii nuorisokoti, joka on tarkoitettu 13–17-vuotiaille lapsille. SOS-Lapsikylään sijoitetut lapset asuvat lapsikylävanhempien kanssa joko lapsikylyissä, nuorisokodissa tai niiden tuen alla olevissa sijaisperheissä. Sijaisperheet voivat toimia omissa kodeissaan, mutta ne kuuluvat kuitenkin aina lapsikylän tai nuorisokodin alaisuuteen. Yksinkertaisuuden vuoksi puhun tässä tutkimuksessa toimipisteistä, joilla viitataan lapsikyliin, nuorisokotiin ja sijaisperheisiin. Lapsikyläkodit, lapset, lapsikylävanhemmat ja kylien

henkilöstö muodostavat yhdessä kyläyhteisön. Tarkoituksena on, että lapset saavat asua mahdollisimman kodinomaisissa olosuhteissa. Suomeen ensimmäinen SOS-Lapsikylä avattiin Espoon Tapiolaan vuonna 1966 ja parhaillaan suunnitteilla on seitsemäs lapsikylä Vantaalle. Maailmanlaajuisesti SOS-Lapsikylä toimii 134 maassa.

SOS-Lapsikylän pyrkimyksenä on perheiden jälleenyhdistäminen. SOS-Lapsikylän toiminnanjohtajan Jari Ketolan mukaan tavoitteena on, että 50-60 % sijoitetuista lapsista palaisi takaisin omilleen vanhemmilleen. Vuonna 2013 luku oli 34 %. Sijoitusten rinnalle auttamistyön kohteiksi ovat nousseet avohuollon työskentely ja ongelmien ennaltaehkäisy. SOS-Lapsikylä tähtää räätälöityihin lastensuojelupalveluihin ja siihen, että päätökset tehtäisiin yhdessä asiakkaan kanssa. Yhdessä kuntien kanssa SOS-Lapsikylä pyrkii vaikuttamaan siihen, että lastensuojelun asiakasmäärät kääntyisivät laskuun.

Uudeksi painopisteeksi SOS-Lapsikylä on valinnut perheiden hyvinvoinnin edistämisen. SOS-Lapsikylän arvoja ovat rohkeus, sitoutuminen, luottamus, vastuullisuus ja vaikuttavuus. Arvojensa kautta SOS-Lapsikylä haluaa kehittää toimintaansa ja auttaa lapsia ja nuoria hyvän elämän rakentamisessa. Lisäksi SOS-Lapsikylä tarjoaa muun muassa perhekuntoutusta ja tukiperhetoimintaa, sekä panostaa nuorten itsenäistymisen tukemiseen ja syrjäytymisen ehkäisyyn. Kunnan velvollisuus sijoitettuihin olleiden lasten jälkihuollon järjestämiseen päättyy nuoren täyttäessä 21 vuotta (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417 12 luku 75 §). SOS-Lapsikylä tarjoaakin nuorille myös omavaraista jatkohuoltoa. Jatkohuolto on tarkoitettu 21–25-vuotiaille toimipisteistä itsenäistyneille nuorille. Jatkohuollon tarkoituksena on tarjota itsenäistyneelle nuorelle apua ja tukea esimerkiksi asumisen ja opiskelun järjestämisessä. Jatkohuolto on nuoren tukena silloin, kun nuoren oma perhe ei tähän kykene.

3 TUTKIMUSTEHTÄVÄ

3.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset

Tämän käytäntötutkimuksen tarkoituksena on selvittää SOS-Lapsikylän sosiaalityöntekijöiden tietoa ja tietämystä ylisukupolvisesta lastensuojeluasiakkuudesta. Tietämyksellä tarkoitetaan käytännönkokemuksen ja kulttuuristen määreiden yhteenkietoutumista, jonka avulla henkilö kehittää osaamistaan ja asiantuntijuuttaan (Eteläpelto & Tynjälä 2002, 17). Tietämyksen käsite soveltuu tutkimukseeni sen vuoksi, että tarkoituksena ei ole hankkia sosiaalityöntekijöiltä ainoastaan faktaan perustuvaa tietoa, vaan tärkeää on, että he pääsevät lähestymään aihetta myös oman työkokemuksen ja työn kautta tulleen tuntemuksen näkökulmasta. Tarkoituksena on selvittää, kuinka monen sijoitetun lapsen vanhemmalla on sosiaalityöntekijöiden tiedon mukaan aikoinaan ollut lastensuojeluasiakkuus, minkälaista tietoa sosiaalityöntekijöillä siitä mahdollisesti on, sekä kartoittaa sosiaalityöntekijöiden tietämystä ja näkemystä ylisukupolvisesta lastensuojeluasiakkuudesta ja kierteen katkaisemisesta Suomen SOS-Lapsikylän toimipisteissä. Jo pelkästään sen selvittäminen, tietävätkö sosiaalityöntekijät ylipäätään mitään lasten vanhempien mahdollisesta lastensuojelutaustasta, on jatkotutkimusten kannalta tärkeää.

Tutkimuskysymykset ovat:

1. Minkälaista tietoa ja tietämystä sosiaalityöntekijöillä on ylisukupolvisesta lastensuojeluasiakkuudesta?
2. Miten ylisukupolvisen lastensuojeluasiakkuuden kehityä voitaisiin sosiaalityöntekijöiden näkemysten mukaan katkaista?

3.2 Käytäntötutkimus osana SOS-Lapsikylän kehittämishanketta

SOS-Lapsikylän kiinnostus ylisukupolvista lastensuojeluasiakkuutta kohtaan on lähtenyt liikkeelle toimipisteiden työntekijöiden puheista ja he kokevat, että joidenkin lasten lastensuojeluasiakkuus on ylisukupolvista. Tällöin voidaan karkeasti päätellä, että ennaltaehkäisevät tukitoimet eivät ole olleet riittäviä, mikäli lastensuojeluasiakkaana olleen vanhemman oma lapsi on tullut huostaan otetuksi. Ylisukupolvisen lastensuojeluasiakkuuden ehkäisy on valittu SOS-Lapsikylän tärkeäksi tutkimus- ja kehittämis-kohteeksi. Pitkän tähtäimen tavoitteena on selvittää, miten ylisukupolvista lasten-

suojeluasiakkuutta voitaisiin ennaltaehkäistä ja miten ylisukupolvisuuden kehää voitaisiin katkaista. Kyse on niin inhimillisesti kuin kansantaloudellisestikin merkittävästä kehittämishankkeesta.

Koska aiheesta ei ole vielä tutkimusta, on tämän käytäntötutkimuksen tarkoituksena tehdä alustavaa kartoitusta siitä, mitä ylisukupolvisesta lastensuojeluasiakkuudesta tällä hetkellä tiedetään SOS-Lapsikylän toimipisteissä. Tämän tutkimuksen avulla voidaan suunnitella mahdollisia jatkotutkimuksia ja saada alustavaa tietoa ilmiöstä. Tulevaisuudessa tarvittaisiin tietoa esimerkiksi siitä, minkälaista tukea tai valmennusta toimipisteistä itsenäistyvät nuoret tarvitsevat mahdollista tulevaa perhe-elämää ajatellen ja tätä pyritään SOS-Lapsikylän voimassa olevan strategian tuella selvittämään.

3.3 Tutkijan positio

Henkilökohtainen kiinnostukseni ylisukupolvista lastensuojeluasiakkuutta kohtaan heräsi syksyllä 2013, kun suoritin sosiaalityön ammatilliset valmiudet opintojakson lastensuojelun toimipisteessä. Käytännönharjoittelun aikana sain ensimmäisen kerran kokemusta siitä, että joskus perheen lastensuojeluasiakkuus voi olla ylisukupolvista. Sosiaalityöntekijät sekä käytännönharjoittelun toimipisteessä että myöhemmin omalla kesätyöpaikallani toisen kunnan lastensuojelun toimipisteessä toivat esille, että heidän mielestään kyseessä on kasvava ilmiö.

Alkuvuodesta 2014 pohtiessani aihetta kandidaatintutkielmaani ylisukupolvinen lastensuojeluasiakkuus palasi taas mieleeni. Päädyin käsittelemään sitä yhtenä aihealueena laajemman aiheen, lapsiin kohdistuvan ylisukupolvisen kaltoinkohtelun sisällä. Aihe ei kuitenkaan lakannut kiinnostamasta minua ja kandidaatintutkielmaa tehdessäni hahmottui, että ylisukupolvisesta lastensuojeluasiakkuudesta tarvitaan lisää tutkimustietoa. Mieleeni jäikin hautumaan ajatus siitä, että haluaisin tulevaisuudessa keskittyä pro gradu -tutkielmassani ylisukupolviseen lastensuojeluasiakkuuteen.

Kun SOS-Lapsikylä 6.10.2014 järjestetyssä Pääkaupunkiseudun käytäntötutkimuksen päivänä esitteli tutkimusaiheensa ylisukupolvisesta lastensuojeluasiakkuudesta, tiesin heti, ettei mikään muu tutkimusaihe voisi olla mielestäni yhtä mielenkiintoinen ja aihe kuulosti juuri minulle sopivalta. Olenkin sopinut SOS-Lapsikylän kanssa, että jatkan

aiheesta pro gradu -tutkielmaa syksyn 2015 ja kevään 2016 aikana, mutta tarkempi aihe ja raja-
aus muotoutunee tämän käytäntötutkimuksen valmistumisen jälkeen.

4 TEOREETTINEN VIITEKEHYS

4.1 Lähestymistapana käytäntötutkimus

Tämä käytäntötutkimus on osa Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan sosiaalityön maisterivaiheen opintoja. Käytäntötutkimuksen avulla luodaan uutta tutkimus- ja tiedonmuodostuskulttuuria sosiaalialalle. Käytäntötutkimuksessa kohtaavat käytännöntieto ja akateeminen tieto ja niiden nähdään olevan keskenään dialogisessa suhteessa. (Saurama & Julkunen 2009, 295, 302 & Uggerhøj 2014, 1.) Käytäntötutkimuksessa ongelmanasettelun lähtee sosiaalialan käytännöstä, jossa on ilmennyt jotain kehitettävää. Tähän käytäntötutkimuksen tekijä pyrkii tutkimuksen avulla vastaamaan ja tieto palautuu työyhteisölle suuntaamaan kehittämistyötä. Käytäntötutkimus on luonteeltaan soveltavaa ja sen avulla pyritään palvelemaan esimerkiksi palvelujen käyttäjiä, sosiaalityöntekijöitä tai muita toimijoita. Käytäntötutkimuksen avulla vahvistetaan sosiaalialan asiantuntijuutta ja sitä, että sosiaalinen näkökulma vahvistuisi myös poliittisessa päätöksenteossa. (Satka, Karvinen-Niirikoski & Nylund 2005, 10–11, 13–14.) Käytäntötutkimuksessa oppiminen nähdään luonteeltaan aktiivisena ja muuttuvana (Saurama & Julkunen 2009, 299).

4.2 Ylisukupolvinen lastensuojeluasiakkuus tutkimuskirjallisuudessa

Korhonen (2013, 29) tutki pro gradu -tutkielmassaan minkälaisena sosiaalisten ongelmien ylisukupolvinen siirtyminen näyttäytyy sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Hän haastatteli tutkimuksessaan kahdeksaa lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijää. Yhtenä teemana haastatteluissa nousi esiin ylisukupolvinen lastensuojeluasiakkuus. Sosiaalityöntekijät nimittivät näitä toisen sukupolven lastensuojeluasiakkuus perheitä siirtymäperheiksi. (Mt., 29, 54.)

Sosiaalityöntekijöiden näkemysten mukaan siirtymäperheiden määrän arvioiminen on vaikeaa. Syiksi tähän he kertoivat, etteivät he olleet pystyneet valmistautua kysy-

mykseen tai he eivät tunteneet tarpeeksi asiakasperheidensä taustoja, esimerkiksi siitä syystä, että he olivat työskennelleet kyseisessä toimipisteessä vasta vähän aikaa. Lisäksi koettiin, että erityisesti toisesta kunnasta siirtyvien asiakasperheiden taustoista ei ole aina tietoa. Joskus vanhemmat olivat itse kertoneet sosiaalityöntekijöille lastensuojelutaustasta tai joskus se oli tullut muutoin ilmi lastensuojelutarpeen selvitystä tehtäessä. Kaksi kahdeksasta sosiaalityöntekijästä kertoi, että heidän asiakaslastensa vanhemmat olivat aikoinaan olleet heidän lastensuojeluasiakkainaan. Koko työuransa aikana kyseiset sosiaalityöntekijät olivat kohdanneet arvioidensa mukaan kolme tai neljä siirtymäperhettä. Osa sosiaalityöntekijöistä arvio, että siirtymäperheitä heidän kunnassaan oli 5–20 % kaikista asiakasperheistä. (Korhonen 2013, 54–55.)

Sosiaalityöntekijät kokivat, että siirtymäperheiden lastensuojeluasiakkuus on yleensä pitkäkestoisempaa kuin muiden asiakasperheiden. Lisäksi koettiin, että asiakkuus saattaa muuntua siten, että vanhemman oma lastensuojeluasiakkuus vaihtuukin ajan myötä aikuissosiaalityön asiakkuuteen. Sosiaalityöntekijöiden mielestä siirtymäperheiden asiakkuuden pitkittyminen voi johtua siitä, että nämä perheet ovat mahdollisesti vältäneet lastensuojelun apua, joten siinä vaiheessa, kun perhe tulee lastensuojelunpiiriin, ongelmat ovat jo niin vakavia, että niiden selvittäminen vie enemmän aikaa. Toisaalta taas koettiin, että siirtymäperheiden asiakkuus voi olla pitkäkestoista myös sen vuoksi, että vanhemmat nimen omaa haluavat asiakkuuden jatkuvan, koska he ovat niin tottuneita apuun. Lisäksi mainittiin, että vanhemman oman lastensuojelutaustan vuoksi sosiaalityöntekijä voi nähdä perheen riskit suurempina verrattuna muihin perheisiin ja tämän vuoksi asiakkuus saattaa pitkittyä. Jotta perheen lastensuojeluasiakkuus voisi loppua, täytyisi perheellä olla tarpeeksi muuta läheisverkostoa ja näin ei sosiaalityöntekijöiden mukaan useinkaan ole. (Korhonen 2013, 56.)

Tutkimuksen mukaan ylisukupolvista lastensuojeluasiakkuutta voidaan selittää hyvin samoilla syillä kuin siirtymäperheiden asiakkuuden pitkittymistäkin. Erityisesti niiden vanhempien, jotka ovat tulleet vastentahtoisesti sijoitetuiksi, suhtautuminen lastensuojelua kohtaan voi olla niin negatiivista, että he pyrkivät välttelemään lastensuojelua viimeiseen asti. Koska lastensuojelun apua pyritään tietoisesti välttämään, voi tämä johtaa lopulta siihen, että ongelmat syvenevät entisestään. Lopulta nämä perheet saattavat kuitenkin tavalla tai toisella päätyä lastensuojelun piiriin, joten asiakkuudesta tulee ylisukupolvista. Toisaalta ylisukupolvista lastensuojeluasiakkuutta voidaan selittää

myös siten, että osa vanhemmista on hyvin tottuneita lastensuojelun apuun ja he luottavat siihen, että heitä autetaan. Tästä syystä lastensuojelun tarjoama apu ohittaa suvun tarjoaman avun ja vanhempi voi kokea, ettei tule toimeen ilman lastensuojelun tarjoamaa tukea. Asiakkuudesta ei edes pyritä pois, vaan se nähdään osana toimivaa arkea ja tämän koetaan passivoivan vanhempia. Samalla lapsi tottuu sosiaalityöntekijöihin ja voi omassa tulevaisuudessaan toimia vanhempiensa tavoin tukeutumalla viranomaisten apuun ilman, että itse aktiivisesti pyrkisi toimimaan toisin kuin vanhempansa. (Korhonen 2013, 70–71.)

Heino (2007, 4) pyrki tutkimuksessaan selvittämään keitä ovat lapset lastensuojelun kasvavien asiakasmääriä kuvaavien tilastojen takana, ja yhtenä teemana tutkimukseen osallistuvat sosiaalityöntekijät pyrkivät arvioimaan lastensuojeluasiakkuuden ylisukupolvisuutta oman ammatillisen ymmärryksen näkökulmasta. Tutkimuksessa oli mukana tiedot yhdeksän kunnan lastensuojelun avohuollon asiakkaista ja heidän perheistään, jotka olivat tulleet asiakkuuteen vuona 2006 (mt., 4). Sosiaalityöntekijöitä pyydettiin arvioimaan olivatko he työssään havainneet lastensuojeluasiakkuuden ylisukupolvisuutta asteikolla 1 ei lainkaan – 5 erittäin paljon. Kolmen kunnan sosiaalityöntekijät arvioivat, ettei heidän kunnassaan yhdenkään lapsen asiakkuus ollut ylisukupolvista. Muiden kuntien osalta vastaukset ylisukupolvisuudesta jakautuivat seuraavasti: ei tietoa 38,2 % lapsista, ei lainkaan 28,2 % lapsista, vähän 19,4 % lapsista ja paljon 14,2 % lapsista. (Mt., 46.)

Marshall, Huang ja Ryan (2011, 1024) vertailivat tutkimuksessaan ensimmäisen sukupolven ja toisen sukupolven lastensuojelun asiakasperheitä haastatteluiden ja tilastollisten menetelmien avulla. Ensimmäisen sukupolven (first generation families, G1) perheillä viitataan perheisiin, joissa lapsella on lastensuojeluasiakkuus, mutta vanhemmalla ei ole ollut. Toisen sukupolven perheillä (second-generation families, G2) viitataan niihin perheisiin, joissa lastensuojeluasiakkuus on ollut sekä lapsella että vanhemmalla, eli kyse on Korhosen (2013, 54) määrittelemistä siirtymäperheistä. Tarkoituksena oli vertailla tarvitsevatko perhetyypit keskenään erilaisia palveluja ja eroavatko lapset sen suhteen minne lapsi palaa sijoituksen jälkeen, eli tutkia perheiden uudelleenyhdistämistä. Koska lastensuojelun asiakkaina olevilla perheillä on enemmän yhdessä esiintyviä ongelmia, kuten päihteidenkäyttöä, mielenterveysongelmia ja perheväkivaltaa, hypoteesina oli, että toisen sukupolven perheiden lapset yhdistyisivät

perheidensä kanssa epätodennäköisemmin. (Marshall, Huang ja Ryan 2011, 1024–1026.)

Tutkimuksen mukaan G2 perheillä oli vähemmän taloudellisia ja sosiaalisia voimavaroja. Nämä vanhemmat olivat iältään nuorempia ja vähemmän koulutettuja verrattuna G1 perheiden vanhempiin. Lisäksi havaittiin, että G2 perheiden vanhemmilla oli enemmän mielenterveysongelmia ja he kaltoinkohtelivat lapsiaan enemmän verrattuna G1 perheiden vanhempiin. G2 perheiden vanhemmat kokivat, että heillä on enemmän tarvetta palveluille liittyen kouluttautumiseen, mielenterveysongelmien hoitamiseen ja perheväkivallasta keskustelemiseen. (Marshall, Huang & Ryan 2011, 1026.) Tutkimuksessa todettiin myös, että perheen uudelleenyhdistymisessä oli eroa sen suhteen, oliko perheessä ensimmäisen vai toisen sukupolven lastensuojeluasiakkuus. G1 perheiden lapset palasivat todennäköisemmin kotiin huostaanoton jälkeen kuin G2 perheiden lapset. G2 perheiden lapset asettuivat todennäköisemmin asumaan ei sukua olevien sijaisvanhempien luokse kuin G1 perheiden lapset. Mielenterveysongelmista kärsivillä G2 perheiden äitien lapsilla oli pienempi todennäköisyys palata asumaan kotiin huostaanoton jälkeen verrattuna G1 perheiden lapsiin. Tutkijoiden mukaan on mahdollista, että nämä äidit eivät olleet saaneet riittävästi tukea ollessaan itse huostaan otettuina, mikä on altistanut myöhemmille mielenterveysongelmille. Molemmista perhetyypeistä lapset adoptoitiin yhtä todennäköisesti. (Mt., 1927–1928.)

Suomalaisten tutkimusten perusteella voidaan todeta, ettei sosiaalityöntekijöillä useinkaan ole varmaa tietoa siitä, onko perheen lastensuojeluasiakkuus ylisukupolvista. Lisäksi aihetta on sivuttu lähinnä osana muita tutkimuksia. Ylisukupolvista lastensuojeluasiakkuutta selitetään viranomaisen avun tietoisella välttämisellä ja toisaalta liiallisena apuun tottumisena. Yhdysvaltalais tutkimuksen perusteella vaikuttaa siltä, että kaiken kaikkiaan ylisukupolvisilla asiakasperheillä menee heikommin verrattuna muihin lastensuojelun asiakasperheisiin. Tutkimuksissa ei oteta vahvasti kantaa siihen, miten ylisukupolvisuuden kehä voitaisiin katkaista. Suomessa aihetta on tarkasteltu ainoastaan sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Tulevaisuudessa tarvittaisiinkin tutkimuksia, joissa myös perheiden ääni pääsisi kuuluviin.

5 TUTKIMUKSEN AINEISTON KERÄÄMINEN JA ANALYSOINTI

SOS-Lapsikylässä työskentelee yhteensä 11 sosiaalityöntekijää ja erityistyöntekijää. SOS-Lapsikylän kontekstissa erityistyöntekijällä tarkoitetaan henkilöä, jolla ei vielä ole sosiaalityöntekijän pätevyyttä. Koska sosiaalityöntekijöiden ja erityistyöntekijöiden työnkuva on kuitenkin käytännössä samanlainen, puhun tässä tutkimuksessa yksinkertaisuuden vuoksi sosiaalityöntekijöistä. Tutkimusaiheesta oli etukäteen keskusteltu SOS-Lapsikylän johtoryhmässä ja oli varmistettu, että sosiaalityöntekijät sitoutuvat osallistumaan ylisukupolvista lastensuojeluasiakkuutta koskevaan tutkimukseen.

Yhdessä ohjaajani Kati Palsasen ja SOS-Lapsikylän lastensuojelupäällikön Anna-Liisa Koisti-Auerin kanssa pohdimme, että sosiaalityöntekijöiden tietämystä ylisukupolvisen lastensuojeluasiakkuuden teemasta voisi kartoittaa jonkinlaisen kyselylomakkeen avulla. Tällöin tietoa voitaisiin helpoiten kerätä kaikilta sosiaalityöntekijöiltä eri puolelta Suomea. Käytäntötutkimuksen aikataulun puitteissa ei olisi ollut mahdollista esimerkiksi haastatella kaikkia 11 sosiaalityöntekijää. Lisäksi voidaan ajatella, että suorittamalla tutkimus sähköisesti, tietoa saatiin vaivattomasti kaikista toimipisteistä, mikä mahdollisesti antaa ilmiöstä kattavamman kuvan kuin vaikkapa haastattelujen supistaminen kolmeen kappaleeseen. Toisaalta taas kyselylomakkeesta johtuen en voinut esittää sosiaalityöntekijöille täydentäviä lisäkysymyksiä ja selityksiä epäselviin lauseisiin. On myös mahdollista, että sosiaalityöntekijöillä on aiheesta jotain sellaista tietoa, joka ei tule tämän tutkimuksen puitteissa ilmi, koska sitä ei kyselyssä suoraan kysytty.

5.1 Kyselylomakkeen toteutus

Sain lomakkeen toteutukseen melko vapaat kädet ja lähdinkin ideoimaan kyselylomaketta heti lokakuun 2014 loppupuolella, kun tutkimuksen toteutustavasta päästiin varmuuteen. Tavoitteenani oli, että kyselyn avulla SOS-Lapsikylä saisi käytäntötutkimuksen aikatauluun suhteutettuna mahdollisimman hyvän alkukartoituksen siitä, mitä sosiaalityöntekijät tällä hetkellä tietävät ylisukupolvisesta lastensuojeluasiakkuudesta. Samalla halusin saada vastauksia myös itseäni kiinnostaviin kysymyksiin ja onnekseni minulla ja ohjaajallani olikin hyvin yhteneväinen näkemys siitä, minkälaista tietoa aiheesta haluaisimme saada selville. Yliopiston vastuopettajani

professori Mirja Satkan ja SOS-Lapsikylän kanssa pääsimme yhteiseen näkemykseen siitä, ettei pelkkä kvantitatiivinen tieto ylisukupolvisesta lastensuojeluasiakkuudesta antaisi minulle tarpeeksi analysoitavaa aineistoa ja siksi tutkimus vaatikin ympärilleen myös kvalitatiivista aineistoa. Olin myös itse enemmän kiinnostunut kvalitatiivisesta aineistosta, jotta saisin samalla harjoitusta edessä häämöttävää pro gradu -tutkielmaa varten. Lisäksi Hakalan (2010, 21) mukaan kvalitatiivinen tutkimus on hyvä ratkaisu erityisesti silloin, kun ollaan tekemässä esitutkimusta johonkin suurempaan hankkeeseen, kuten juuri omalla kohdallani oli.

Lopullinen kyselylomake ei suinkaan syntynyt yhdellä kertaa, vaan tein kyselystä ainakin kolme erilaista versiota. Lopulta kyselyn lopullinen muoto löytyi yhteisen ideoinnin tuloksena. Kyselystä muodostui sellainen, että sen avulla saataisiin sekä kvantitatiivista että kvalitatiivista tietoa ylisukupolvisen lastensuojeluasiakkuuden ilmiöstä ja se palvelee niin SOS-Lapsikylän omia tarpeita kuin minua käytäntötutkimuksen suorittajana ja opiskelijana. Tiedonkeruumenetelminä kyselylomakkeen käyttö ja ilmiön kirjallinen sanoittaminen mahdollistavat ylisukupolvisen lastensuojeluasiakkuuden monipuolisen valottamisen. Kyselyn sähköisessä toteutuksessa Surveypalin avulla auttoi SOS-Lapsikylän tiedottaja Elina Pitkäranta. Linkit ja vastaamisohjeet kyselyyn lähetettiin sosiaalityöntekijöille sähköpostitse 26.11.2014. Vastausaikaa annettiin 19.12.2014 asti. Tutkimusaineiston keräämisen sijoittuminen loppuvuoteen aiheutti sen, että ajankohta kyselyyn vastaamiseksi osoittautui haastavaksi muutamalle sosiaalityöntekijälle työtehtäviin liittyvien kiireiden vuoksi. Jotta aineistosta saatiin mahdollisimman kattava, vastausaikaa jatkettiin kaikkien osapuolten suostumuksella kaksi kertaan niiden sosiaalityöntekijöiden osalta, jotka eivät ehtineet vastaamaan määräaikaan mennessä. Lopullisen aineiston sain 12.1.2015.

Kysely koostui kolmesta erillisestä osiosta. Ensimmäisen eli lapsikohtaisen osan tarkoitus oli kartoittaa, kuinka monen lapsen vanhemmalla on sosiaalityöntekijöiden tiedon mukaan ollut lastensuojeluasiakkuus. Kyselyn ensimmäinen osa kartoittaa siten ylisukupolvisen lastensuojeluasiakkuuden määrää toimipisteissä. Lisäksi sosiaalityöntekijöille annettiin mahdollisuus kertoa minkälaista tarkempaa tietoa heillä on perheen ylisukupolvisesta lastensuojeluasiakkuudesta, mikäli perheen asiakkuus on ylisukupolvista (ks. liite 2). Tavoitteena oli, että sosiaalityöntekijät täyttävät lapsikohtaisen kyselyn kaikista 168:sta vastuullaan olevasta asiakaslapsesta, jotka olivat

tutkimuksen alkaessa sijoitettuina SOS-Lapsikylän toimipisteisiin. Toisen osan tarkoitus oli kartoittaa, kuinka monesta eri perheestä lapset ovat sijoitettuina ja kuinka monen perheen lastensuojeluasiakkuus on ylisukupolvista (ks. liite 3). Tämä oli tärkeä ottaa huomioon, koska noin 80 % lapsista on tullut sisaruksina sijoitetuksi samasta perheestä. Ensimmäisestä ja toisesta osasta saatavat tarkat toimipistekohtaiset luvut SOS-Lapsikylä voi ottaa huomioon suunnitellessaan sisäistä kehittämistyötä. Kolmannessa osassa kutakin sosiaalityöntekijää pyydettiin kirjoittamaan kirjoitelma ylisukupolvisesta lastensuojeluasiakkuudesta oman arkikokemuksen perusteella (ks. liite 4). Kirjoitelmaa ohjaavat kysymykset pyrittiin muotoilemaan siten, että sosiaalityöntekijät voisivat soveltaa niihin tietämystään eivätkä ne määrittäisi tiukasti sitä, mitä sosiaalityöntekijä voisi kirjoitelmassaan tuoda esiin.

5.2 Tutkimusaineisto, aineiston kvantifiointi ja sisällönanalyysi

Tämän tutkimuksen pääpaino on analysoida sosiaalityöntekijöiden avoimia vastauksia siitä, mitä he tietävät perheiden ylisukupolvisesta lastensuojeluasiakkuudesta (ks. liite 2. kysymys 5) ja sosiaalityöntekijöiden kirjoitelmia ilmiöstä. Ensimmäiseen osaan saatiin 168 vastausta, eli lapsikohtainen lomake palautettiin jokaisen lapsen osalta. Myös toiseen osaan, perheiden lukumäärää kartoittavaan osaan saatiin vastaukset kaikilta yhdeltätoista sosiaalityöntekijöiltä. Kirjoitelmia palautettiin yhteensä yhdeksän eli kaksi sosiaalityöntekijää jätti kirjoitelman palauttamatta. Analysoitavaa aineistoa muodostui yhteensä noin 14 sivua, mukaan lukien sosiaalityöntekijöiden avoimet vastaukset ja kirjoitelmat (Times New Roman, fontti 12, riviväli 1,5). Tutkimuksen vastausprosenttia voidaan pitää erityisen hyvänä, ottaen huomioon kyselyn laajuuden.

Tutkimusaineiston kerääminen sähköisesti Surveypalin avulla mahdollisti sen, että pääsin katsomaan vastauksia sitä mukaan, kun sosiaalityöntekijät ehtivät vastaamaan. Aina kun huomasin, että kirjoitelma oli palautettu, luin sen saman tien. En kuitenkaan halunnut paneutua aineistoon kunnolla sen ollessa vielä puutteellinen, jottei osa kirjoitelmista olisi ikään kuin vahingossa saanut isompaa painoarvoa analyysissä sen vuoksi, että alkupään kirjoitelmat tuntuivat tutuimmilta kuin viimeisinä palautetut. Pääsin siis aloittamaan varsinaisen analyysiin paneutumisen suunniteltua aikataulua myöhemmin, mutta tästä ei koitunut ongelmia.

En voinut etukäteen tietää kuinka paljon vastauksia saisin avoimeen kysymykseen siitä, mitä sosiaalityöntekijät tietävät perheiden ylisukupolvisesta lastensuojeluasiakkuudesta tai, että saisinko vastauksia ylipäättään. Tämän vuoksi en voinut myöskään etukäteen päättää, miten tätä osuutta aineistosta analysoisin. Vastaukset kysymykseen olivat useimmiten yhden tai kahden lauseen mittaisia, joten kokonaiskuvan muodostaminen yksittäisistä lauseista tuntui haastavalta. Tämän vuoksi keksinkin käyttää apuna laadullisen aineiston kvantifiointia eli sisällön erittelyä. Sisällön erittelyssä laadullista aineistoa kuvataan kvantitatiivisesti esimerkiksi laskemalla aineistosta jonkin asian esiintyvyyttä (Tuomi & Sarajärvi 2009, 106).

Aloitin avointen vastausten analyysin lukemalla vastauksia läpi ja kiinnittämällä huomioni niihin sanoihin, jotka useimmiten toistuvat vastauksissa, esimerkiksi ”äiti” ja ”sijoitus”. Laskemalla eri ilmaisujen esiintymistiheyttä huomasin melko nopeasti, mitä sosiaalityöntekijät yleisimmin tietävät perheen ylisukupolvisesta lastensuojeluasiakkuudesta. Sain tähän osioon yhteensä 58 vastausta. Koska sosiaalityöntekijät olivat laittaneet saman vastauksen jokaisen sisaruksen kohdalle, juuri niin kuin kuuluikin, aineisto sisälsi paljon keskenään samoja vastauksia. Alla esimerkki sitä, miten vastaukset tulostuivat Surveypalista.

Äidin perheessä on ollut lastensuojelun työskentelyä, mutta tarkempaa tietoa ei ole tilanteesta. Isä on ollut lastensuojelussa asiakkaana nuorena alkaneen päihteiden käytön vuoksi.

Äidin perheessä on ollut lastensuojelun työskentelyä, mutta tarkempaa tietoa ei ole tilanteesta. Isä on ollut lastensuojelussa asiakkaana nuorena alkaneen päihteiden käytön vuoksi.

Äidin perheessä on ollut lastensuojelun työskentelyä, mutta tarkempaa tietoa ei ole tilanteesta. Isä on ollut lastensuojelussa asiakkaana nuorena alkaneen päihteiden käytön vuoksi.

Kyseessä on tietenkin kolme sisarusta ja yksi ja sama äiti ja isä. Tämän vuoksi muokasin aineistoa niin, että jäljelle jäi vain keskenään erilaiset vastauksen. Mikäli en olisi tehnyt näin, tulokset olisivat vääristyneet, jos laskisin yllä olevasta esimerkistä äidin ja isän kolme kertaa mukaan analyysiin. Aineiston muokkaamisen jälkeen jäljelle jäi 34 erilaista vastausta ja nämä vastaukset analysoin kvantifioimalla.

Sosiaalityöntekijöiden kirjoitelmia analysoin sisällönanalyysin menetelmällä. Sisällönanalyysin tavoitteena on antaa tutkimuksen kohteena olevasta ilmiöstä kuvaus tiivistetyssä muodossa (Tuomi & Sarajärvi 2009, 103). Sisällönanalyysin menetelmällä

aineistoa voidaan lähestyä kolmella eri tavalla. Induktiivisessa eli aineistolähtöisessä analyysissä ohjaavana ajatuksena on se, ettei analyysiyksiköt, sanat, lauseet tai lausumat, ole etukäteen harkittuja. Deduktiivisessa eli teorialähtöisessä analyysissä aineisto analysoidaan aiemmasta teoriasta löydettyjen käsitteiden mukaisesti. Aineistoa tarkastellaan tietyn teorian näkökulmasta ja usein tarkoituksena on aiemman tiedon uudelleen testaamisen uudessa ympäristössä. Abduktiivisessa eli teoriaohjautuneessa analyysissä prosessissa vaihtelevat aineistolähtöisyys ja valmis teoria. (Mt., 95–97.) Tässä tutkimuksessa lähestyin aineistoa aineistolähtöisesti. Aineistolähtöisyys toimi analyysissä parhaiten, koska aineisto ei ollut kovin iso ja halusin lähestyä aineistoa mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Lisäksi minulla ei ollut kovinkaan paljon aiempia tutkimustuloksia, joita olisin voinut lähteä uudelleen testaamaan omassa tutkimuksessani.

Sisällönanalyysissä aineistosta etsitään keskenään samaa asiaa tarkoittavia ilmaisuja ja nämä ilmaisut yhdistetään saman alakategorian alle ja kategoria nimetään. Alakategoriasta muodostetaan yläkategoriota ja yhdessä näiden kategorioiden avulla vastataan tutkimuskysymyksiin. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 101.) Aloitin aineistoon tutustumisen lukemalla kirjoitelmia läpi uudelleen ja uudelleen. Kun aineisto alkoi tuntua tutulta, alleviivasin sieltä kohtia, joihin kiinnitin erityistä huomiota. Mitä tutummalta aineisto alkoi tuntua, sen enemmän löysin sieltä eri kirjoitelmissa toistuvia asioita. Valitsin analyysiyksiköksi lauseet ja lauseen osat ja aloin alleviivaamaan samoja asioita kuvaavia lauseita samoilla väreillä ja kirjoitin marginaaliin muistiinpanoja. Tämän jälkeen listasin minkälaisia alakategorioita aineistosta löysin ja annoin näille alakategorioille alustavat nimet. Näiden alakategorioiden alle liitin kirjoitelmista kaikki ne kohdat, joissa aiheesta puhutaan. Tällä tavalla kokosin aineiston kokonaan uudeksi kokonaisuudeksi ja lähdin syventämään analyysiä. Lopulta liitin nämä alakategoriat kahden yläkategorian alle, jotka vastaavat tutkimuskysymyksiini. Taulukossa 1 esimerkki analyysin etenemisestä. Esimerkki ei pidä sisällään kaikkia käyttämiäni analyysiyksiköitä, mutta antaa käsityksen käyttämästäni analyysimenetelmästä.

Taulukko 1. Esimerkki sisällönanalyysin etenemisestä.

Analyysiyksikkö	Alakategoria	Yläkategoria
elämän asenne: minusta ei ole mihinkään	Vanhemman vastuu ja osallisuus	KIERTEEN KATKAISU
oma osuus jää hoitamatta		
heittäytyminen "sossun" varaan		
vanhemman sitoutuminen muutokseen		
asiakassuunnitelmat tukemaan katkaisua		
vanhemman vastuu omasta elämästään		
annettava tilaa vanhemmuudelle		
vanhemman osallisuuden vahvistaminen		

5.3 Tutkimuseettiset kysymykset

Tutkimuseettiset näkökulmat huomioitiin tutkimusta suunniteltaessa. SOS-Lapsikylän toimipisteissä asuvien lasten yksityisyyttä kunnioitetaan siten, ettei lopullisen tutkimusraportin perusteella ole mahdollista päätellä mitään kenestäkään yksittäisestä lapsesta. Tutkimuksen tekijänä en saanut käyttööni mitään asiakkaiden henkilökohtaisia tietoja (nimiä, henkilötunnuksia ym.). Sosiaalityöntekijät palauttavat kirjoitelmansa anonymoineina, joten raportin perusteella ei ole pääteltävissä kenenkään yksittäisen sosiaalityöntekijän näkemys aiheesta. Anonymiteettiin päädyttiinkin lähinnä siitä syystä, että sosiaalityöntekijät heittäytyisivät kirjoittamiseen rohkeammin. Tutkimuksen valmistumisen jälkeen vien tulostetun tutkimusaineiston silputtavaksi SOS-Lapsikylän keskustuomistoon. Tutkimuksen tekoon liittyvät muistiinpanot säilytän tietokoneellani loppuvuoteen 2015 asti, kunnes tiedän tarvitsenko niitä pro gradu -tutkielmaani varten.

Kyselyn ensimmäisen ja toisen osan tarkoituksena on antaa tietoa SOS-Lapsikylän sisäiseen kehittämistyöhön. Tässä tutkimuksessa ei esitellä toimipistekohtaisesti tutkimustuloksia siitä, missä toimipisteessä ylisukupolvista lastensuojeluasiakkuutta esiintyy vastausten mukaan eniten tai vähiten. Tällaiselle rajaukselle on olemassa eettiset perusteet, koska osassa toimipisteistä asuu vain vähän lapsia, joten ei olisi eettisesti oikein julkistaa tällaista tietoa kaikkien nähtäväksi. Lisäksi tässä yhteydessä on myös syytä huomauttaa, ettei toimipisteen maantieteellinen sijainti kerro välttämättä mitään siellä asuvien lasten kotikunnasta ennen sijoitusta, koska toimipisteissä lapsia voi olla kaikkialta Suomesta. Toimipistekohtaisten tulosten perusteella ei siis joka tapauksessa

voida tehdä johtopäätöksiä siitä, että ylisukupolvinen lastensuojeluasiakkuus olisi yleisintä esimerkiksi eteläsuomalaisten perheiden keskuudessa. Tutkimuksessa esitellään kuitenkin kokonaistulokset, eli kuinka paljon kaikissa toimipisteissä yhteensä ilmenee ylisukupolvista lastensuojeluasiakkuutta, jotta lukujen jakaantumisesta saadaan kokonaiskuva.

6 TULOKSET

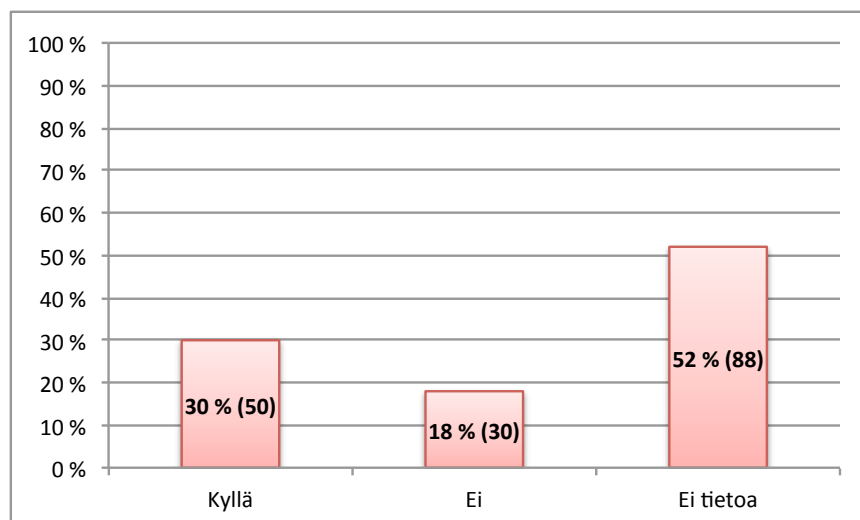
Aloitan tämän luvun esittelemällä lapsikohtaisen osan kokonaistulokset vanhempien lastensuojeluasiakkuuksista ja koosteen siitä, mitä sosiaalityöntekijöiden avoimista vastauksista ilmeni. Tämän jälkeen kuvailen minkälaista tietämystä sosiaalityöntekijöillä on ylisukupolvisesta lastensuojeluasiakkuudesta ja minkälaisin keinoin sitä voitaisiin heidän näkemystensä mukaan katkaista.

6.1 Tiedot vanhempien lastensuojeluasiakkuuksista

Ainoastaan yhden toimipisteen vastauksista ilmeni, ettei kenenkään lapsen äidillä tai isällä ole sosiaalityöntekijän tiedon mukaan ollut lastensuojeluasiakkuutta. Yhden toimipisteen vastauksista selvisi, ettei kenenkään lapsen isällä ole ollut lastensuojeluasiakkuutta, mutta äideillä on. Kaikissa muissa toimipisteissä lastensuojeluasiakkuutta oli ollut sekä äidillä että isillä. Yhteensä siis kuudessa SOS-Lapsikylän toimipisteessä lastensuojeluasiakkuutta tiedettiin olleen äideillä ja viidessä isillä.

Kuviosta 1 nähdään miten vastaukset jakautuivat lasten äitien suhteen. Yleisin vastaus on se, ettei tietoa äidin lastensuojeluasiakkuudesta ole. Tällaisia lapsia on 52 % kaikista lapsista. Lapsia, joiden äideistä tiedetään onko lastensuojeluasiakkuutta ollut tai ei on siten 48 % kaikista lapsista. Näiden lasten osalta prosentit jakautuvat siten, että lapsia, joiden äidillä on ollut lastensuojeluasiakkuus on 30 % kaikista lapsista. ”Kyllä” -vastausten osuus on siten lähes kolmasosa kaikista vastauksista. Lapsia, joiden äidillä ei ole ollut lastensuojeluasiakkuutta on 18 % kaikista lapsista.

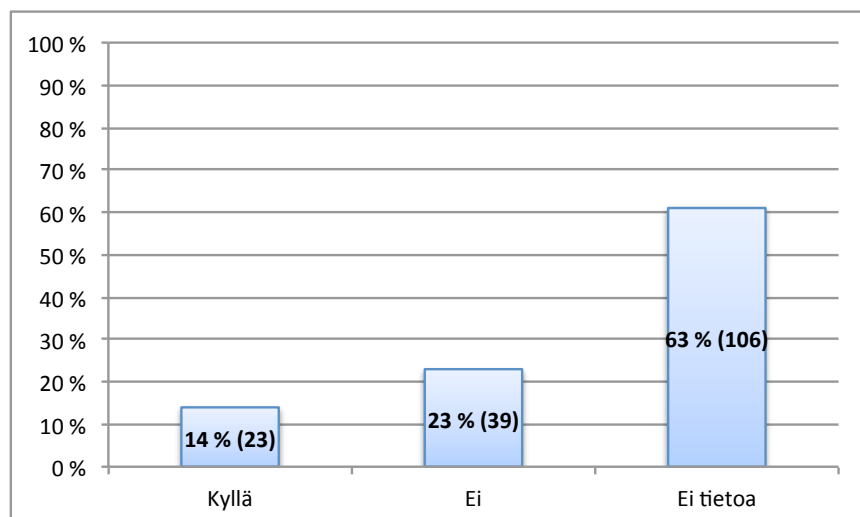
N=168

Kuvio 1. Onko lapsen äidillä ollut lastensuojeluasiakkuus?

Kuviosta 2 nähdään, että myös isien kohdalla yleisin tilanne on se, ettei lastensuojeluasiakkuudesta ole tietoa. Näitä lapsia on 63 % kaikista lapsista. Lapsia joiden isistä tiedetään, onko lastensuojeluasiakkuutta ollut tai ei, on 37 % kaikista lapsista. Näiden lasten osalta prosentit jakautuvat siten, että lapsia joiden isillä on ollut lastensuojeluasiakkuus on 14 % kaikista lapsista. Lapsia, joiden isillä ei ole ollut lastensuojeluasiakkuutta on 23 % kaikista lapsista.

N=168

Kuvio 2. Onko lapsen isällä ollut lastensuojeluasiakkuus?

Kun vertaillaan kahta taulukkoa keskenään, niin huomataan, että yleisin vastaus molemmissa ryhmissä on, ettei vanhemman lastensuojeluasiakkuudesta ole tietoa. Äitien ryhmässä toiseksi yleisin vastaus on, että äidillä on ollut lastensuojeluasiakkuus ja vähiten on vastattu, ettei äidillä ole ollut lastensuojeluasiakkuutta. Isien ryhmässä sen sijaan toiseksi yleisin vastaus on, että isällä ei ole ollut lastensuojeluasiakkuutta ja vähiten on vastattu, että isällä on ollut lastensuojeluasiakkuus.

Nyt erittelen, mitä sosiaalityöntekijöiden avoimista vastauksista ilmeni kysymykseen *"Mikäli vastasit äidin, isän tai molempien vanhempien kohdalla "Kyllä", minkälaista tietoa sinulla on perheen ylisukupolvisesta lastensuojeluasiakkuudesta?"*, kun erilaisia vastauksia oli yhteensä 34. Lukumäärä 34 viittaa kaikissa edellä olevissa taulukoissa vastauksien yhteismäärän, ei vanhempien määrään.

Taulukossa 2 on esitetty tulokset siitä, monessako vastauksessa äidin tai isän lastensuojeluasiakkuus mainittiin. Lasten äitien asiakkuuksista tiedettiin ylivoimaisesti eniten, 20 mainintaa. Seuraavaksi eniten oli vastauksia, joissa puhuttiin kummankin vanhemman lastensuojeluasiakkuudesta, kahdeksan mainintaa. Isien asiakkuus mainittiin ainoastaan neljässä vastauksessa. Kahdessa vastauksessa sosiaalityöntekijä ei huomannut mainita kumpaan vanhempaan hän vastauksessaan viittaa.

Taulukko 2. Tiedot vanhempien lastensuojeluasiakkuuksista.

N=34

Äidillä asiakkuus	20
Molemmilla vanhemmilla asiakkuus	8
Isällä asiakkuus	4
Ei ilmene kummalla vanhemmalla asiakkuus on ollut	2
Yht.	34

Eniten tietoa sosiaalityöntekijöillä oli siitä, jos vanhempi oli ollut sijoitettuna, taulukko 3. Sijoitus mainittiin yli puolessa vastauksista ja jälleen kerran äitien tilanteesta oli eniten tietoa, 12 mainintaa. Isän sijoitus mainittiin kolmessa vastauksessa ja kahdessa vastauksessa kerrottiin, että lapsen molemmat vanhemmat olivat olleet sijoitettuna.

Taulukko 3. Tiedot vanhempien sijoituksista.

N=34

Äiti ollut sijoitettuna	12
Isä ollut sijoitettuna	3
Molemmat vanhemmat olleet sijoitettuna	2
Sijoitus, mutta ei ilmene kummasta vanhemmasta on kyse	1
Yht.	18

Seuraavaksi eniten, hieman alle puolissa kaikista vastauksista puhuttiin päihteiden käytöstä ja vastaukset näkyvät taulukossa 4. Luvut jakautuvat melko tasaisesti kaikkien niiden henkilöiden kesken, jotka vastauksissa mainittiin. Tietoa äidin tai äidin puolen suvun päihteiden käytöstä on eniten.

Taulukko 4. Tiedot päihteiden käytöstä.

N=34

Ei ilmene kenen päihteiden käyttöön viitataan	4
Äidin lapsuuden/nuoruuden aikainen päihteiden käyttö	2
Isän lapsuuden/nuoruuden aikainen päihteiden käyttö	2
Äidinäidin päihteiden käyttö	2
Äidin molempien vanhempien päihteiden käyttö	2
Äidin isän päihteiden käyttö	1
Yht.	13

Taulukkoon 5 olen koonnut vastauksista kaiken muun tiedon, mitä sosiaalityöntekijät tietävät perheen ylisukupolvisesta lastensuojeluasiakkuudesta. Vastauksissa mainitaan esimerkiksi tieto siitä, että vanhemmalla on ollut lastensuojeluasiakkuus, mutta ei sijoitusta. Perheiden taustalla on mielenterveysongelmia, itsemurhia ja elämänhallinnan haasteita. Yksittäisiä mainintoja saivat muun muassa kaltoinkohtelu ja rikollisuus.

Taulukko 5. Muuta tietoa vanhempien lastensuojeluasiakkuuksien taustasta.

N=34

Vanhemmalla on ollut lastensuojeluasiakkuus, mutta ei ole ollut sijoitettuna	6
Perheen/suvun mielenterveysongelmat	5
Perheen/suvun itsemurha(t)	3
Äidinäidin elämänhallinnan haasteet	2
Äitiin kohdistunut kaltoinkohtelu	1
Äidinäidin kyvyttömyys/osaamattomuus	1
Isän rikollisuus nuoruusiässä	1
Vanhemman käyttäytymisongelmat	1
Vanhemman heikkolahjaisuus	1

Kokoavasti voidaan lapsikohtaisen osan tulosten perusteella sanoa, että sosiaalityöntekijöillä on enemmän tietoa äitien kuin isien lastensuojeluasiakkuudesta. Eniten tietoa on siitä, mikäli vanhempi on ollut itse sijoitettuna tai jos asiakkuuden taustalla on jonkun perheenjäsenen päihteiden käyttöä. Kirjoitelmassaan eräs sosiaalityöntekijä toteaa:

Ylisukupolvisen lastensuojeluasiakkuuden yksi näkyvä, onneksi harvoin eteen tuleva muoto, on toteamus lapsen saapuessa sijaishuoltopaikkaan, että täällä minä itsekin olin. Tämän lausahduksen äärellä pohtii työntekijänä, että mitä olisi pitänyt tehdä toisin jo kauan sitten?

On ymmärrettävää, että sosiaalityöntekijät tietävät eniten juuri vanhemman sijoitustaustasta, ottaen huomioon, että SOS-Lapsikylän sosiaalityöntekijät työskentelevät juuri sijoitettujen lasten perheiden kanssa. Ehkä tämän vuoksi on yleisintä, että juuri sijoitettuna oleminen on keskusteluissa noussut eniten esiin, mikäli vanhemman oma lastensuojeluasiakkuus on tullut ilmi.

6.2 Tietämys ylisukupolvisesta lastensuojeluasiakkuudesta

Varmaa tietoa vanhempien lastensuojeluasiakkuuksista on vain harvoin. Neljä yhdeksästä sosiaalityöntekijästä tuo kirjoitelmissaan suoraan esille, ettei heillä ole tietoa vanhempien lastensuojeluasiakkuuksista. Tämä kuulosti alkuun erikoiselta, koska tutkimusaihe on nimenomaan kummunnut siitä, että toimipisteiden työntekijät ovat nostaneet aiheen esille. Osa sosiaalityöntekijöistä kertoo, että vaikkei heillä ole asiasta varmaa tietoa, niin perheen kokonaistilanteen perusteella voi olettaa, että lastensuojeluasiakkuus on ylisukupolvista. Nämä sosiaalityöntekijät kuvailevat, että tieto vanhemman asiakkuudesta ei selviä lasten asiakirjoista eikä se useinkaan tule ilmi vanhempien kanssa käytävissä keskusteluissa. Asiasta puhutaan harvoin suoraan ja tieto on vanhempien tai lähisuvun kertoman varassa. Yksi sosiaalityöntekijä kokee, että aina vanhemmat eivät edes halua puhua omasta menneisyydestään. Toinen sosiaalityöntekijä taas kuvailee, että vanhempien taustoista puhutaan joskus hyvinkin avoimesti, jopa sillä tasolla, että selitys perheen sen hetkiseen tilanteeseen löydetään juuri menneisyydestä.

Yllätyin myös siitä, että tiedämme aika vähän lasten vanhempien taustoista. Vaikka lapset olisivat olleet meillä jo pitkään, ei kaikkien kohdalla ole tietoa siitä, onko vanhemmilla ollut lastensuojelun asiakkuutta.

Kun tapaan vanhempia, pääroolissa on silloin lapset ja heidän asiasta, ei vanhemmilla ole tilaisuutta eikä haluakaan kertoa omasta menneisyydestään.

Eräs sosiaalityöntekijä muistelee, että ollessaan kunnan lastensuojelun sosiaalityöntekijänä, hänellä oli enemmän tietoa perheiden taustoista. Toisaalta hän arvelee, että yleisesti ottaen tietoa ei välttämättä ole kunnissakaan.

Ja tietyllä alueella työskennellessäni se näkyi melko selkeästikin, asiakkaana saattoi olla lapsi joka oli saman alueen lastensuojelun asiakas jopa kolmannessa polvessa.

Tietopohja vanhempien menneisyydestä näyttäytyy aineiston perusteella epävarmana ja perheiden kanssa tehtävää työtä ei ohjaa tieto vanhempien historiasta. Aineiston perusteella kyse on enemmän oletuksesta kuin tiedosta. Sosiaalityöntekijät eivät ota kantaa siihen, missä lastensuojeluprosessin työskentelyn vaiheessa vanhempien menneisyydestä tulisi keskustella tai kenen viranomaisen tehtäviin tämän ylipäättään pitäisi

kuulua. Aineiston perustella vaikuttaa siltä, että ylisukupolvisen lastensuojeluasiakkuuden ilmeneminen on huomattu ja kierteen katkaisu on tunnistettu tärkeäksi työskentelyn kohteeksi, mutta tiedon puute vanhempien menneisyydestä ei mahdollista aktiivista työskentelyä asian eteen. Kukaan sosiaalityöntekijöistä ei maininnut, että kysyisi vanhemman mahdollisesta lastensuojeluasiakkuudesta oma-aloitteisesti osana perheen kanssa työskentelyä.

Ylisukupolvisissa asiakasperheissä lapsen tarpeita ei aina tunnisteta. Osa sosiaalityöntekijöistä arvelee, että perheissä, joissa lastensuojeluasiakkuus on ylisukupolvista, vanhemmat eivät useinkaan tarkoituksella toimi lapsen edun vastaisesti. Tällöin on kyse siitä, että omien ”vaillejäämiskokemustensa” vuoksi vanhempi ei tunnista lapsen tarpeita. Vanhempi on voinut jäädä lapsuudessa vaille hoivaa ja huolenpitoa, minkä takia näitä tarpeita ei tunnisteta omankaan lapsen kohdalla. Vanhempi ei osaa tulkita miksi lapsi reagoi tietyllä tavalla tai mikä tuntuu lapsesta hyvältä ja mikä pahalta. Vanhemmille täytyisi tarjota tukea siihen, että he oppisivat tulkitsemaan paremmin lastaan ja tämän seurauksena lapsen ja vanhempien välinen vuorovaikutus paranisi. Suurin osa vanhemmista haluaa olla hyviä vanhempia ja toive hyvästä perhe-elämästä näyttäytyy voimakkaana. Ylisukupolvisissa lastensuojeluasiakkuuksissa voi olla kyse siitä, että vanhemmalla ei ole riittäviä keinoja elämässä selviytymiseen, koska hän ei ole omassa lapsuudessaan ja nuoruudessaan saanut näihin valmiuksia eikä tuki aikuis-tumisen kynnyksellä ole ollut riittävää.

Vanhemmat tarvitsevat usein konkreettista tukea arjen asioissa ja lasten kanssa toimimisessa, koska heiltä voi puuttua turvallinen kiintymyssuhde ja malli siitä kuinka lasten kanssa toimitaan.

Aineiston mukaan vanhemmat eivät siis useinkaan tahallisesti jätä lapsen tarpeita huomioimatta. Toisinaan taas todellisten tarpeiden huomioimatta jättäminen näyttäytyy tahallisenä. Lapsen tarpeiden tunnistaminen voi jäädä huomioimatta tilanteissa, joissa vanhemman oma lastensuojelutausta on niin raskas, ettei hän kykene yhdessä sosiaalityöntekijän kanssa työskentelemään lapsen parasta ajatellen. Omat negatiiviset tunteet ohittavat lapsen tarpeen tulla hoivatuksi ja oikeuden elää turvallista elämää.

Tällöin lapsen tukeminen ei ole mielestäni ”oikeaa”, vaan värityy liian tunnepitoiseen myötäelämiseen.

Tällainen lähtökohta muodostaa erityisen haasteen vanhempien kanssa työskentelylle. Vanhempi saattaa luvata lapselle, että lapsi pääsee kotiin eikä vanhempi anna lapselle lupaa asettua sijaishuoltopaikkaan, mikä tekee sopeutumisesta haastavaa. Vanhempi asettaa omat tunteensa lapsen tarpeiden edelle lapsen hyvinvoinnin kustannuksella ja tällöin lapsi joutuu vaikeaan asemaan.

Vanhemmat näyttäytyvät tarvitsevana. Osa sosiaalityöntekijöistä tuo esille, että lastensuojelulla pitäisi olla enemmän resursseja työskennellä sijoitettujen lasten vanhempien kanssa. Vanhemman muistot omasta asiakkuudesta saattavat aktivoitua oman lapsen asiakkuuden yhteydessä ja sosiaalityöntekijä voi tunnistaa vanhemman halun tulla autetuksi ja tuetuksi. Vanhemmille pitäisi tarjota mahdollisuus keskustella omasta lastensuojeluasiakkuudesta ja antaa heille kokemus aidosta kohtaamisesta ja välittämisestä.

Moni vanhemmista "hoidattaa" melko avoimestikin itseään oman lapsensa lastensuojelukuvion yhteydessä. --- Yhden äidin kohdalla herää hyvinkin voimakas sympatia häntä kohtaan, koska hän vaikuttaa itse olevan ihan "pieni lapsi".

Vanhempien tukemista pidetään tärkeänä, mutta aineistosta ei käy selkeästi ilmi, että kenen työksi tämän katsotaan kuuluvan. Aineiston perusteella vanhempien tukeminen näyttäytyy ylimääräisenä työnä, jota pyritään hoitamaan lapsen asioiden ohella ja resurssien salliessa. Sosiaalityöntekijät tunnistavat sen, että ylisukupolvisissa asiakas-perheissä vanhemmat tarvitsevat enemmän tukea, mutta aineistosta ei nouse vahvasti esille ehdotuksia siitä, että miten tämä tukeminen parhaalla mahdollisella tavalla järjestettäisiin. Yksi sosiaalityöntekijä tarjoaa vaihtoehdoksi perhekuntoutusta ja hänen mukaansa vanhemmat ovat tuoneet esille, että perhekuntoutuksen avulla he ovat saaneet tarvitsemaansa psyykkistä hoitoa. Toisaalta vanhempien tukeminen onnistuu vain, mikäli vanhemmat suostuvat ottamaan sitä vastaan. Eräs sosiaalityöntekijä tuokin esille, että onnistuneet keskustelut luovat pohjaa hyvälle yhteistyölle. Tätä kautta vanhempi saa tukea ja tunteen siitä, että heitä autetaan.

Vanhemmat saavat keskustelun kautta tukea omalle jaksamiselleen ja tunteelle siitä, että lapsia ei ole heiltä riistetty. Samalla viesti vanhemman tärkeydestä omalle lapselleen tuo arvostuksen ilmapiiriä yhteistyöhön.

Sosiaalityöntekijän ja vanhemman suhteen muodostumiseen voi kuitenkin kulua vuosia ja on myös vanhempia, joiden kanssa suhde ei välttämättä ikinä muodostu luottamukselliseksi.

Lastensuojeluasiakkuus voi muodostua osaksi ennakoitavaa elämää. Ylisukupolvinen lastensuojeluasiakkuus näyttäytyy osalle sosiaalityöntekijöistä vanhempien erilaisena asenteena verrattuna niihin vanhempiin, joilla omaa lastensuojeluasiakkuutta ei ole ollut. Aineistossa kuvaillaan, että lastensuojelua saatetaan pitää normaalina osana elämää niissä perheissä, joissa vanhemmalla on ollut lastensuojeluasiakkuus. Asiakkuudesta tulee ikään kuin osa perheen elämäntapaa ja eräs sosiaalityöntekijä kuvaileekin, että lapsia täytyisi ohjata erilaisiin ajanviettomahdollisuuksiin. Ylisukupolvisissa asiakasperheissä oman lapsen huostanotto ei järkytä näitä vanhempia yhtä paljon, kuin niitä vanhempia, jotka eivät ole itse olleet lastensuojelun asiakkaina. Lastensuojelun palveluita ei nähdä viimesijaisina ratkaisuin, vaan ne ovat muodostuneet osaksi perheen elämään. Nämä vanhemmat eivät välttämättä pidä lastensuojeluasiakkuuden kierteen katkaisua edes tavoitteena, vaan lastensuojelun kanssa työskentelyä pidetään tavallisena. Tällaisten perheiden kanssa työskentely on haastavaa sen eteen, ettei lastensuojelun palveluja enää tarvittaisi.

Ovatkohan oman lastensuojelun asiakkuuden omaavat vanhemmat jo valmiiksi niin leimattuja, että näkevät asiakkuuden luonnollisena osana elämää ja tavoitteet oman perheen kohdalle eivät ole kovin suuret?

Lastensuojeluasiakkuus ja siihen liittyvät ”elämäntavat” ovat vahvasti läsnä myös lastensuojeluperheiden tuttavapiirissä.

Toisinaan lastensuojeluun takertuminen saattaa kertoa siitä, ettei perheellä välttämättä ole muuta läheisverkostoa. Muutama sosiaalityöntekijä tuo esille, että heidän näkemyksensä mukaan ylisukupolvisilla asiakasperheillä on tyypillisesti pienempi tukiverkosto eikä perheillä ole ympärillään sukulaisia tai muita henkilöitä, keiden tukeen turvautua. Viranomaiset täydentävät puuttuvaa läheisverkostoa ja lastensuojelun piiristä pois joutumista vältellään.

6.3 Ylisukupolvisen lastensuojeluasiakkuuden kierteen katkaisu

Palvelujen ja palvelujen käyttäjien tulisi kohdata oikea-aikaisesti. Sosiaalityöntekijät mainitsevat kirjoitelmissaan useita eri palveluja, joiden pitäisi tehokkaammin puuttua perheiden tukemiseen ja tätä kautta ennaltaehkäistä ylisukupolvista lastensuojeluasiakkuutta. Varhaisen tuen roolia painotetaan ja neuvolan, päivähoidon ja koulun toivotaan ottavan isomman roolin ongelmien syvenemisen ehkäisyssä. Eräs sosiaalityöntekijä pohtii voisiko lastensuojelussa menetelmänä hyödyntää enemmän läheissuhdeneuvonpitoa. Myös perhetyön merkitystä korostetaan. Tällä hetkellä vaikuttaa siltä, ettei perhetyön määrä perhettä kohti ole riittävää ja perheen tilanteesta riippuen sitä tarvittaisiin useana päivänä viikossa. Uuden sosiaalihuoltolain ennustetaan tuovan uusia mahdollisuuksia tuottaa perheille enemmän matalan kynnyksen palveluita.

Aineiston mukaan ehkäisevät palvelut eivät tavoita perheitä oikea-aikaisesti ja palveluvalikon pitäisi olla joustavampi. Ongelmat ovat usein kasvaneet liian suuriksi siinä vaiheessa, kun perhe päätyy lastensuojelun piiriin ja ehkäisevät lastensuojelupalvelut eivät ole olleet riittäviä. Ehkäiseviin lastensuojelupalveluihin lukeutuvat muun muassa neuvolassa, koulussa, päivähoidossa, nuorisotyössä ja sosiaali- ja terveyspalveluissa annettava tuki, jonka tarkoitus on lasten kasvun, kehityksen ja hyvinvoinnin turvaaminen ja vanhempien tukeminen (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417 1 luku 3 a §).

Ylisukupolvisuuden katkaisemiseksi ei varmastikaan ole yksiselitteisiä keinoja, mutta kaiken kaikkiaan nyt tuntuu siltä, että kunnissa ei sitäkään vähää ehditä/pystytä tekemään.

Päivähoito ja neuvola päästävät nykyisin ”läpi” lapsia, joiden tilanteeseen pitäisi puuttua ja ongelmat ovat ehtineet kasvaa aika suuriksi siinä vaiheessa, kun koulussa ei enää pärjätä.

Onnistuneella sijaishuollolla ja jälkihuollolla katsotaan olevan suuri vaikutus. Kriittisenä kohtana pidetään sitä, että sijoitettuna ollut nuori saadaan saatettua aikuisuuteen tuetusti. Sijoituksen aikana on pyrittävä vaikuttamaan nuoren perhekäsityksen kehittymiseen ja siihen, miten nuori näkee itsensä mahdollisena tulevana vanhempana. Eräs sosiaalityöntekijä ehdottaa, että ylisukupolvisuudesta täytyisi keskustella enemmän työyhteisöissä eikä sosiaalityöntekijöiden lisäkoulutusta tule unohtaa. Toinen sosiaalityöntekijä ehdottaa, että lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden

ymmärrystä sosiaalisesta periytymisestä tulisi vahvistaa. Tiedostetaan, että elämäntavat voivat siirtyä vanhemmilta lapsille, mutta asiaa seurataan ikään kuin passiivisesti ulkopuolelta.

Näin me koko ajan itse olemme omasta roolistamme todistamassa ylisukupolvisuuden uusiutumista yhteiskunnassa. Silloin menneiden polvien tekojen arvioinnin pitäisi johtaa vahvaan oppivaan ymmärrykseen siitä, mitä meidän tulisi tehdä toisin ja pontevammin.

Sosiaalityöntekijöiden näkemysten perustella ylisukupolvisen lastensuojeluasiakkuuden katkaisu jakautuu laajasti kaikille viranomaisille eikä yksittäistä keinoa ole olemassa. Osa sosiaalityöntekijöistä kuvailee, että niiden vanhempien, joilla on itsellään ollut lastensuojeluasiakkuus, käsitys lastensuojelusta on usein hyvin vääristynyt. Oman asiakkuutensa vuoksi vanhemmat ajattelevat, että nykyään toimitaan samoilla tavoin kuin oman asiakkuuden aikana eikä ymmärretä sitä, että lastensuojelun toimintatavat ovat muuttuneet.

Itse lastensuojeluasiakkuudessa ja sijoitettuna ollut vanhempi tai suvun edustaja voi odottaa, että nykyisin toimitaan samoin kuin hänen asiakkuutensa aikana. Näissä keskusteluissa on todettava, että yhteiskunta on muuttunut ja se, miten aiemmin toimittiin, ei monessakaan tapauksessa ole relevanttia toimintaa nykyisin.

Sen lisäksi, ettei ehkäisevän lastensuojelun palvelut tavoita perheitä oikea-aikaisesti, vaikuttaa siltä, että erityisesti ylisukupolvisissa asiakasperheissä vanhempien mielikuvat lastensuojelun tukitoimista voivat olla vääristyneitä oman asiakkuuden vuoksi. Tämä voi aiheuttaa sen, ettei palveluihin hakeuduta ainakaan oma-aloitteisesti. Palvelut ja palveluiden käyttäjät eivät kohta silloin, kun muutokselle olisi vielä mahdollisuus.

Vanhemman vastuuta ja osallisuutta täytyy tukea. Osa sosiaalityöntekijöistä tuo esille, että ylisukupolvisissa asiakasperheissä vanhemmilta voi joskus jäädä näkemättä heidän oma vastuunsa perheen tilanteesta. Tämä voi näkyä vanhempien erilaisena elämänasenteena eikä omaa osuutta ongelmien aiheuttajana tunnusteta tai tunnusteta. Jotta ylisukupolvisen lastensuojeluasiakkuuden kierre saataisiin katkaistua, täytyisi vanhempien sitoutua muutokseen ja ottaa enemmän vastuuta tilanteen etenemisestä kohti parempaa.

Ylisukupolvisesta asiakkuudesta ”kärsivien” perheiden kohdalla olen usein myös pessimistinen. Kierteen katkaisu vaatisi henkilöiltä itseltään vahvempaa sitoutumista muutokseen ja kokonaisvaltaista ajattelu- ja toimintatavan remonttia. Tämä on paljon vaadittu keneltä tahansa muutokseen valmistautuvalta henkilöltä.

Vanhemmat tarvitsevat tukea siinä, että he kykenisivät kokonaisvaltaisemmin ottamaan vastuun lapsen kasvattamisesta ja samalla vanhemmuus saisi enemmän tilaa perheen arjessa. Täytyisi kehittää vahvempia menetelmiä, joilla ylisukupolvisen lastensuojeluasiakkuuden kehiä pyrittäisiin tavoitteellisesti katkaisemaan. Yksi sosiaalityöntekijä tuo esille, että lasten ja vanhempien omat asiakassuunnitelmat pitäisi saada voimakkaammin tukemaan kierteen katkaisua. Asiakassuunnitelmien avulla myös vanhempien oma osallisuus saadaan aktiivisemmaksi.

Osallisuus kaventuu ylisukupolvisessa ongelmissa viranomaisten osallisuuteen ja ohjaukseen, jolloin henkilöt itse jäävät seuraamaan liiaksi sivusta omaa elämäänsä ja siihen ulkoa annettuja muutostarpeita.

Vanhemman vastuunottoa on vaikea arvioida, koska ei tiedetä onko vanhemmalla konkreettisia keinoja vastuun toteuttamiseen vai onko kyse tietoisesta vastuun siirtämisestä tai välttämisestä.

*Toisaalta ei ole myöskään riittäviä taitoja tulevaisuuden rakentamiseksi.
--- Heittäytyminen taloudellisesti ja henkisesti ”sossun” varaan. Oma osuus jää helposti hoitamatta.*

Eräs sosiaalityöntekijä kokee, että perheen jälleenyhdistymistä kohti tähtäävä työ on haastavampaa ylisukupolvisissa asiakasperheissä. Tukemalla liikaa vanhempi saattaa passivoitua, koska apua on joka tapauksessa saatavilla ja oma vastuu jää pienemmälle.

Sijoituksen syistä on pyrittävä keskustelemaan lapsen kanssa avoimesti. Lapsen ja biologisen perheen suhteen tukemista perustellaan sillä, että tällöin lapselle muodostuisi realistinen käsitys siitä, miksi hänen on sijoitettu kodin ulkopuolelle. Sijoitettuna oleville lapsille on tyypillistä, että he muodostavat mielessään vanhemmistaan sijoituksen aikana eräänlaisen ihannekuvan. Muistetaan kodista vain sellainen arki, kun kaikki sujui hyvin. Lapsen kanssa täytyisi puhua rehellisesti siitä, miksi hän on sijoitettuna ja siitä, millainen hänen vanhempiansa ja läheisverkoston tilanne on.

Ylisukupolvista lastensuojelun asiakkuutta voidaan katkaista mielestäni siten, että meillä lastensuojelussa oleville lapsille tulee ikätasonmukaisesti puhua vanhempien ja suvun haasteista ja ongelmista. Monelle lapselle olisi tärkeää ymmärtää ongelmien syntyminen logiikkaa sekä tiedostaa omien vanhempien ja isovanhempien tilanteita.

Realistinen ymmärrys oman sijoituksen syistä ja biologisen suvun taustasta olisi tärkeää. --- Välillä tuntuukin, että nuorten ja lasten pitäisi saada vierailla vanhempiensa ja sukulaisten luona, jotta he ymmärtäisivät todella, mistä syystä he ovat sijoitettuina. Monesti lapsia myös ylisuojellaan omalta suvultaan (mikä tietenkin on osassa tilanteita hyvin ymmärrettävääkin), mutta hyvin rajoitettu yhteydenpito ei mahdollista realistisen käsityksen muodostumista.

Mikäli lapsella pysyisi mielessään realistinen käsitys perheestään, tämän katsotaan edesauttavan sitä, että lapsi itse pyrkisi elämässään muuhun eikä ylisukupolvinen lastensuojeluasiakkuus jatkuisi.

7 LOPUKSI

7.1 Tulosten yhteenveto ja hyödyntäminen

Mitä ylisukupolvisesta lastensuojeluasiakkuudesta Suomen SOS-Lapsikylässä tiedetään tämän tutkimuksen jälkeen? Ainoastaan yhdessä toimipisteessä kenenkään lapsen lastensuojeluasiakkuus ei ole ylisukupolvista. Sosiaalityöntekijät tietävät enemmän äitien kuin isien lastensuojelutaustasta. Mikäli perheen ylisukupolvisesta lastensuojeluasiakkuudesta tiedetään jotain erityistä, se on useimmiten tieto siitä, että vanhempi on ollut sijoitettuna tai, että perheessä on ollut päihteiden käyttöä.

Aineiston perusteella sosiaalityöntekijöillä on vain harvoin varmaa tietoa vanhemman lastensuojeluasiakkuudesta. Tulokset ovat samansuuntaisia Heinon tutkimuksen kanssa (ks. s. 8). Vanhemman asiakkuus ei tule ilmi lasten asiakirjoista ja vanhemmista riippuen siitä ei puhuta lähes ollenkaan tai sitten hyvinkin avoimesti. Omasta lastensuojelutaustasta johtuen, vanhemmat eivät aina tunnista oman lapsensa tarpeita, koska heillä ei ole mallia siitä, miten lapsen kanssa toimitaan. Ylisukupolvisissa asiakasperheissä vanhemmat tarvitsevat enemmän tukea ja muistot omasta

asiakkuudesta saattavat aktivoitua oman lapsen asiakkuuden myötä. Ylisukupolvisten asiakasperheiden suurempi tuen ja palvelujen tarve tuli esille myös Marshallin, Huang'n ja Ryanin tutkimuksessa (ks. s. 9). Vanhempien tukemisen tarve tunnistetaan, mutta aineistosta ei selviä kenen työksi tämän katsotaan kuuluvan. Osa ylisukupolvista asiakasperheistä voi pitää lastensuojelua niin tavallisena ja normaaliin elämään kuuluvana asiana, ettei siitä edes pyritä pois. Näiden perheiden kanssa työskentely sen eteen, ettei tukea enää tarvittaisi on haastavaa. Sama ilmiö oli havaittavissa myös Korhosen (ks. s. 8) pro gradu -tutkielmassa.

Ylisukupolvista lastensuojeluasiakkuutta voitaisiin katkaista sillä, että palvelut ja palveluiden käyttäjät kohtaisivat oikea-aikaisesti. Ehkäisevät lastensuojelupalvelut eivät aineiston mukaan toimi tällä hetkellä tarpeeksi tehokkaasti. Asia on noussut esiin myös Sosiaali- ja terveysministeriön raportissa ja tätä mieltä ovat niin palvelujen käyttäjät kuin sosiaalialan ammattilaisetkin. (Kananoja, Lavikainen & Oranen 2013, 11). Vanhempien vastuuta ja toisaalta myös osallisuutta täytyisi korostaa. Ylisukupolvisissa asiakasperheissä vanhempi ei aina tunnista omaa vastuutaan ja osallisuus kaventuu viranomaisten osallisuuteen. Se, että lapsi saa realistisen käsityksen omasta perheestään ja sijoituksen syistä, voi aineiston mukaan katkaista ylisukupolvista lastensuojeluasiakkuutta.

Tulen esittelemään käytäntötutkimukseni toimipisteiden johtajille ja muulle johtoryhmälle SOS-Lapsikylän keskustoimistossa. Lisäksi olemme keskustelleet, että mahdollisesti esittelen tutkimukseni SOS-Lapsikylän kehittämispäivillä ja käyn joissakin SOS-Lapsikylän toimipisteissä esittelemässä tutkimukseni. Ennen tutkimusraportin palauttamista keskustelin SOS-Lapsikylän työyhteisön kanssa alustavasti tuloksista ja johtopäätöksistä. Tässä tutkimuksessa esille tulleista näkökulmista halutaan viestiä myös SOS-Lapsikylän ulkopuolelle. Tutkimus toimii keskustelun avaajana ja työvälineenä. Oman näkemykseni mukaan käytäntötutkimuksen tavoite täyttyi tutkimuksessani – aihe on peräisin käytännöstä, tutkimuksen tekijänä onnistuin tekemään aiheesta kattavan alkukartoituksen yhteistyössä työyhteisön kanssa ja tulokset palautuvat SOS-Lapsikylälle suuntaamaan kehittämistyötä.

7.2 Pohdinta

Oppimisen näkökulmasta tutkimuksen teko oli antoisaa. Erityisen mielekästä oli se, että pääsin käyttämään luovuutta tutkimusaineiston keruuta suunniteltaessa ja valmiista tutkimusaiheesta huolimatta sain vaikuttaa tutkimuksen kulkuun yhteistyössä työyhteisön kanssa. Laadullisen aineiston analysoiminen oli sekä antoisin että haastavin osuus. Aluksi tuli välillä tunne, että mikä minä olen opiskelijana tulkitsemaan itseäni kokeneempien työntekijöiden näkemyksiä. Tutkimuksen teon varrella epävarmuuteni kuitenkin väheni, uskalsin luottaa enemmän omaan tulkintaani ja koko tutkimuksen teon ajan sain tukea ja apua mieltäni askarruttaviin asioihin. SOS-Lapsikylän suuri kiinnostus ja aito kannustus tutkimustani kohtaan oli motivoivaa ja palkitsevaa.

Koen, että minulla on hyvät valmiudet syventyä ylisukupolvisen lastensuojeluasiakkuuden ilmiöön pro gradu –tutkielman parissa. Tämän tutkimuksen valmistumisen jälkeen minulla on ensi syksyyn asti aikaa miettiä, mistä näkökulmasta haluaisin aihetta lähestyä pro gradu -tutkielmassani. Tutkimuksen tekeminen vahvisti entisestään näkemystäni siitä, että aiheesta tarvittaisiin tietoa myös perheiltä, joita ylisukupolvinen lastensuojeluasiakkuus koskee. Asiaa voisi lähestyä esimerkiksi kokemusasiantuntijuuden näkökulmasta. Viime vuosina lastensuojelun kokemusasiantuntijuuden toimintaa on pyritty kehittämään, mutta lasten ja perheiden kokemuksia ei toistaiseksi vielä riittävästi hyödynnetä palveluja kehitettäessä, verrattuna esimerkiksi vammais- ja mielenterveyspalvelujen käyttäjiin (Lavikainen & Juurikko 2014, 13 & Kananoja, Lavikainen & Oranen 2013, 33). Niin tämän kuin aiemmankin tutkimuksen perusteella ylisukupolvista lastensuojeluasiakkuutta joka tapauksessa ilmenee, joten kierteen katkaisemiseksi täytyy toimia ja tietoa on kerättävä monipuolisesti.

7.3 Johtopäätökset

Lopuksi haluan peilata tutkimustuloksia siihen, millaisia kysymyksiä mielessäni heräsi tutkimuksen tekemisen varrella. Johtopäätökseni eivät koske vain SOS-Lapsikylän kontekstia, vaan lastensuojelua ja erityisesti sijoituksen aikaista sosiaalityötä yleisesti.

Missä vaiheessa lastensuojeluasiakkuutta vanhempien lastensuojeluasiakkuudesta pitäisi puhua? Aineisto perusteella sosiaalityöntekijöillä on vain harvoin varmaa tietoa vanhemman mahdollisesta lastensuojeluasiakkuudesta. Lisäksi ei ole käsitystä siitä, tietävätkö kunnan lastensuojelun sosiaalityöntekijät perheiden taustoista yhtään enempää. Yksi vaihtoehto on, että mahdollinen kuntien sosiaalityöntekijöiden tieto perheiden taustoista ei ainakaan asiakirjojen välityksellä siirry kokonaisvaltaisesti eteenpäin sijoituskohteisiin, vaikka siitä olisikin keskusteltu. Siksi olisikin tarpeellista, että tieto vanhemman asiakkuudesta pyritäisiin selvittämään mahdollisimman aikaisessa vaiheessa. Voisiko asian ottaa esille osana lastensuojelutarpeen selvitystä (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417 5 luku 27 §) ja tieto dokumentoitaisiin lapsen asiakirjoihin? Samalla voitaisiin selvittää kokeeko vanhempi tarvetta keskustella enemmän omasta lastensuojeluasiakkuudestaan ja sen vaikutuksesta omaan vanhemmuuteen.

Vaikka lapsen asiakkuus loppuisikin jo lastensuojelutarpeen selvitykseen, olisi tieto vanhempien asiakkuudesta dokumentoituna lapsen asiakirjoihin, mikäli samasta lapsesta tulisi uusia lastensuojeluilmoituksia ja tätä kautta tehtäisiin uusi lastensuojelutarpeen selvitys. Mikäli lapsen asiakkuus jatkuisi lastensuojelutarpeen selvityksen jälkeen avohuollon asiakkuutena, voitaisiin ylisukupolvisen lastensuojeluasiakkuuden katkaisemiseen tarttua tavoitteellisesti osana lapsen asiakassuunnitelmaa (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417 7 luku 34 § & 36 §). Mikäli lapsi jossakin vaiheessa tulisi sijoitetuksi, lapsen asiakirjoissa olisi jo valmiiksi dokumentoituna tieto vanhempien lastensuojeluasiakkuudesta ja siitä, miten asiaa on avohuollon asiakkuuden aikana pyritty työstämään. Hyvin laaditut dokumentit edesauttavat työskentelyn jatkuvuutta sosiaalityöntekijän vaihtuvuudesta huolimatta asiakkuuden eri vaiheissa (Kananoja, Lavikainen & Oranen 2013, 37). Sijaishuollossa kierteen katkaisuun voitaisiin pureutua osana vanhemman omaa asiakassuunnitelmaa. Vanhemman asiakassuunnitelma laaditaan yhdessä muun sosiaali- ja terveydenhuollon kanssa ja pyrkimyksenä on vanhemmuuden tukeminen (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417 6 luku 30 §). Kananojan, Lavikaisen ja Orasen (2013, 22) mukaan lain velvoittavuudesta huolimatta kuitenkin vain harvassa kunnassa vanhemmalle tehdään oma asiakassuunnitelma.

Miten tietoa vanhemman lastensuojeluasiakkuudesta voitaisiin käyttää hyväksi?

Voivatko sosiaalityöntekijät nähdä itseään kierteen katkaisijoina, mikäli tieto vanhemman lastensuojeluasiakkuudesta ei edes tavoita heitä? Sijoituksen sosiaalityöntekijät eivät voi estää tällä hetkellä ilmenevää ylisukupolvista lastensuojeluasiakkuutta, koska asiakkuus on jo toteutunut siinä vaiheessa, kun lapsi tulee sijoitetuksi. Sen sijaan he voivat työskennellä sen eteen, että parhaillaan sijoitettuina olevien lasten omat lapset eivät tulevaisuudessa päätyisi lastensuojelun asiakkaiksi. Tieto vanhemman mahdollisesta lastensuojeluasiakkuudesta on tärkeä, jotta asian eteen pystyttäisiin työskentelemään tavoitteellisesti ja ettei kierre pahimmassa tapauksessa jatkuisi kolmannelle sukupolvelle. Voisivatko sosiaalityöntekijät vahvemmin ottaa asian esille vanhempien kanssa käytävissä keskusteluissa? Entä voitaisiinko sijaisvanhempien merkitystä tiedon tuottajina lisätä? Onko heillä jotain tietoa vanhempien taustoista, mikä ei kantaudu sosiaalityöntekijöille asti? Lastensuojelu ei voi olla vaikuttavaa, mikäli kokonaisuudessa on paljon aukkoja. Tieto on vaikuttavan lastensuojelun edellytys ja samalla edellytys sille, että kierteen katkaiseminen mahdollistuu.

Onko vanhempien tuen järjestäminen työnjaollinen ongelma? Aineistosta selviää, että ylisukupolvisissa asiakasperheissä vanhempien suuremman tuen tarve on tunnistettu, mutta vanhempien konkreettista tukemista ei kuvailla aineistossa kovinkaan laajasti. Voisiko olla, että sosiaalityöntekijät pitävät vanhempien tukemista niin itsestään selvänä työskentelyn osa-alueena, ettei sitä sen vuoksi nosteta enemmän esiin? Toisaalta voidaan kysyä, että mahdollistavatko tämän hetkiset rakenteet riittävän vanhempien tukemisen? Riittävä tukeminen on tietenkin mahdotonta määritellä objektiivisesti, mutta tarkoitan sillä tässä yhteydessä sitä, että sosiaalityöntekijälle jäisi tunne, että hän kykeni paneutumaan tukemiseen sen vaatimalla intensiteetillä. Täytyisikö tulevaisuudessa järjestää kokonaan uusi palvelumuoto, joka mahdollistaisi vanhempien tukemisen muulla tavoin? Onko sosiaalityöntekijöillä resursseja tukea vanhempia lapsen asioiden hoitamisen sivussa? Keskustellaanko sijoituskunnan kanssa riittävästi siitä, kenen vastuulle vanhempien tukeminen kuuluu? Vanhempien ja lapsen läheisverkoston sijoituksen aikainen tukeminen on tärkeää, ettei sijoituksen aikana lapsen kanssa tehty työskentely latistu lapsen palattua takaisin kotiin. Kivistön ja Hoikkalan (2015, 33) selvityksessä lastensuojelun jälkihuollon nuoret asiakkaat toivatkin esille, että he toivoisivat enemmän työskentelyä koko perheen kanssa riippumatta siitä, palaako nuori kotiin vai ei. Läheisverkoston kanssa työskentely on osa

lapsen edun toteutumisesta (Pitkänen 2011, 119). Myös vanhemmat itse ovat tuoneet esille, että heitä ei saa jättää yksin, koska heidän tilanteensa lapsen sijoituksen aikana ei korjaannu itsestään (Kananoja, Lavikainen & Oranen 2013, 12). Vanhempia tukemalla autetaan lasta.

Tarjotaanko lapsille tarpeeksi vaihtoehtoisia tulevaisuudennäkymiä? Osalle ylisukupolvisista asiakasperheistä lastensuojeluasiakkuus on muodostunut osaksi tavallista elämään. Vaikuttaa siltä, että näissä perheissä ei ole tarjota lapselle vaihtoehtoisia malleja tulevaisuudesta. Vanhemman lapsuudenaikainen menneisyys uusintaa itsenään eikä vanhemmalla välttämättä ole valmiuksia etsiä ratkaisuja siihen, että elämässä löytyisi uusi ja itsenäisempi suunta. Tämän vuoksi olisikin erityisen tärkeää, että sijoitettuna olevien lasten kanssa työskenneltäisiin siten, että he saisivat vaihtoehtoisia tulevaisuuden näkymiä. Sijoituksen aikana lapsille täytyy tarjota kokemuksia siitä, ettei biologisen perheen elämäntilanne tyhjentävästi määritä lapsen tulevaisuutta tai sitä mihin lapsi kykenee. Lapselle täytyy luoda toivoa ja vanhemmat on saatava motivoitua työskentelyyn mukaan, vaikkei vanhemman omassa elämässä mahdollisuus kauaskantoiselle muutokselle olisikaan enää todennäköinen. Hyvä lapsuus on investointia elinikäiseen hyvinvointiin (Kananoja, Lavikainen & Oranen 2013, 28). Juuri tämän vuoksi vanhempien kanssa täytyy keskustella lastensuojeluasiakkuuden kierteestä ja auttaa heitä tiedostamaan kierteen olemassa olo ja sen mahdolliset kauaskantoiset seuraukset.

Ylisukupolvisilla asiakasperheillä useammin niukka sosiaalinen verkosto. Tällöin olisikin tärkeää, että sijoituksen aikana lapsen läheisverkostoa pystyttäisiin lisäämään ja lapsi onnistuisi sijoituksen aikana luomaan ihmissuhteita, jotka kantaisivat vielä sijoituksen päätyttyäkin. Yleisestikin ottaen kaikkien lapsiperheiden keskuudessa suvun merkitys perheen tukiverkkona on heikentynyt (Kananoja, Lavikainen & Oranen 2013, 26).

Voidaanko vanhemman roolia ja osallisuutta sijoituksen syiden kertojana vahvistaa? Aineiston mukaan lapsen kanssa täytyy puhua avoimesti sijoituksen syistä, että hänelle muodostuu perheen tilanteesta realistinen käsitys. Kenellä loppujen lopuksi on realistinen kuva vanhempien tilanteesta, kun koetaan, ettei tietoa perheiden taustoista aina ole saatavilla? Aineistosta ei nouse esiin, että vanhempia rohkaistaisiin puhumaan lapselle sijoituksen syistä. Voitaisiinko tähän kehittää uusia menetelmiä tai toiminta-

tapoja? Olisiko lapsen helpompi suhtautua sijoitukseen, kun vanhempaa olisi valmennettu rehellisesti käsittelemään aihetta lapsen kanssa?

Lastensuojelulain 13.4.2007/417 10 luvun 53 § mukaan ”*Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on huolehdittava siitä, että sijaishuollossa olevalle lapselle selvitetään hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisella tavalla, miksi hänet on otettu huostaan sekä selostettava niistä toimia, joihin hänen asiassaan on ryhdytty tai joihin aiotaan ryhtyä.*” Lapsi näyttäytyy tässä enemmänkin vain kohteena, johon lakipykälää kohdistetaan. Voisiko lapsen käsitys sijoituksen syistä olla helpommin ymmärrettävissä, jos nämä syyt sanoittaisi oma vanhempi eikä sosiaalityöntekijä? Tietenkin varmasti sellaisiakin vanhempia on, jotka kykenevätkin itse keskustelemaan syistä lapsen kanssa, mutta voitaisiinko vanhemman asemaa syiden kertojana tukea ja tätä kautta vaikuttaa siihen, että realistinen käsitys ja ymmärrys sijoituksen syistä säilyisi lapsen mielessä paremmin? Tällöin edellytyksenä täytyisi kuitenkin olla, että myös vanhempi on ymmärtänyt ja hyväksynyt sijoituksen syyt. Tämä on varmastikin hyvin riippuvaista vanhemmista, lapsesta, perheen tilanteesta ja sijoituksen syistä, mutta mielestäni pohtimisen arvoinen asia.

Tässä yhteydessä haluan tuoda esille, että lähtökohtaisesti ei voida olettaa, että kaikki lapset kokisivat sijoituksen aina huonona ratkaisuna tai, että sijoitus johtuisi aina vanhemmista eikä lapsesta itsestään. Aineiston perusteella tyypillisin tilanne on kuitenkin se, että lapsi on tullut sijoitetuksi vanhempien ongelmien vuoksi, joten siksi käsittelemme lapsen ja vanhemman suhdetta tästä näkökulmasta.

Puhutaanko vanhemman vastuusta ja osallisuudesta tarpeeksi? Aineiston mukaan ylisukupolvisissa asiakasperheissä vanhemmat eivät aina tiedosta omaa vastuutaan ja toisaalta heidän osallisuutta työskentelyssä haluttaisiin vahvistaa. Vanhemman vastuun ja osallisuuden toteutuminen tasapainossa keskenään voi olla haasteellista. Se, miten paljon vanhemmalta voidaan vaatia vastuuta, on varmastikin hyvin paljon riippuvaista vanhemman omista kyvyistä ja jaksamisesta. Voi olla vaikea tehdä selvyyttä sen suhteen, onko kyse keinojen puutteesta vai siitä, ettei vanhemmalla ole tarpeeksi motivaatiota tilanteen edistämiseksi. Tasapainottelu vanhempien vastuun ja osallisuuden tukemisessa voi olla sosiaalityöntekijöille haastavaa. Ei voida varmuudella

sanoa missä vaiheessa vanhemmalla olisi riittävästi keinoja siihen, että vanhemman vastuuta voitaisiin lisätä ja tätä kautta voimistaa osallisuutta.

Vanhemman ja sosiaalityöntekijän välinen avoin keskustelu vastuun ottamisesta ja osallisuuden säilyttämisestä on tärkeää, jotta molemmilla osapuolilla on käsitys siitä, mihin vanhempi omasta mielestään kykenee ja mitä vanhemmalta voisi sosiaalityöntekijän näkökulmasta odottaa lähitulevaisuudessa. Voisiko olla, että ylisukupolvisissa asiakasperheissä vanhemmalla ei ole selkeää ymmärrystä siitä, mikä hänen roolinsa tilanteessa on ja ulospäin tilanne saattaa näyttää siltä, ettei muutokseen edes pyritä? Toisinaan vanhemmalla ei ole keinoja, toisinaan kyse taas on motivaation puutteesta. Rehellinen dialoginen keskustelu vanhemman voimavaroista tarjoaisi sosiaalityöntekijälle tilaisuuden vanhemman vastuun lisäämiseen silloin, kun sille on yhteisymmärryksessä tunnistettu oikea hetki.

LÄHTEET

Eteläpelto, Anneli & Tynjälä, Päivi (2002) Johdanto. Teoksessa Anneli Eteläpelto & Päivi Tynjälä (toim.). Oppiminen ja asiantuntijuus. Työelämän ja koulutuksen näkökulma. Vantaa: Dark Oy, 9–23.

Hakala, Juha T. (2010) Tutkimusmenetelmän valinnasta. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.). Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. 3.painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 12–25.

Heino, Tarja (2007) Keitä ovat uudet lastensuojelun asiakkaat? Tutkimus lapsista ja perheistä tilastolukujen takana. Helsinki: Stakesin työpapereita 30.

<https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/77977/T30-2007-VERKKO.pdf?sequence=1>

Luettu 23.1.2015.

Kananoja Aulikki, Lavikainen, Marjo & Oranen, Mikko (2013) Toimiva lastensuojelu. Selvitysryhmän loppuraportti. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 19.

http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=6511574&name=DLFE-26809.pdf

Luettu 12.2.2015.

Kivistö, Jaana & Hoikkala, Susanna (2015) Syntymäperheiden ja läheisverkoston kanssa työskentely sijoituksen aikana – Nuorten näkökulma. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

http://www.lskl.fi/files/2742/Nuorten_nakokulma.pdf

Luettu 9.2.2015.

Korhonen, Eva-Maria (2013) Sosiaalisten ongelmien ylisukupolvinen siirtyminen. Lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöiden näkökulma. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopiston Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö.

<https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/84349/gradu06549.pdf?sequence=1>

Luettu 23.1.2015.

Laki sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista 272/2005

<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2005/20050272>

Luettu 12.2.2015.

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>

Luettu 27.1.2015.

Lastensuojelun käsikirja (2015)

<http://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lastensuojeluilmoitus-ja-lastensuojeluasian-vireilletulo/asiakkuuden-alkaminen#otsikko2>

Luettu 10.2.2015

Lavikainen, Marjo & Juurikko, Annika (2014) Toimiva lastensuojelu. Toteuttamissuunnitelma vuosille 2014–2019. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 19.

http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=9882185&name=DLFE-30057.pdf

Luettu 12.2.2015.

Marshall, Jane Marie, Huang, Hui & Ryan, Joseph P. (2012) Intergenerational families in child welfare: Assessing needs and estimating permanency. *Children and Youth Services Review* 33, 1024–1030.

Pitkänen, Miia (2006) Vastuun paikka! Vanhempien tukeminen lapsen huostaanotossa. Soccan ja Heikki Waris –instituutin julkaisusarja nro 26.

http://www.socca.fi/files/1404/Vastuun_paikka!_Vanhempien_tukeminen_lapsen_huostaanotossa.pdf

Luettu 6.2.2015.

Satka, Mirja, Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne (2005) Mitä sosiaalityön käytäntötutkimus on? Teoksessa Mirja Satka, Synnöve Karvinen-Niinikoski, Marianne Nylund & Susanna Hoikka (toim.). *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsinki: Palmenia-kustannus, 9–19.

Saurama Erja & Julkunen Ilse (2009) Lähestymistapana käytäntötutkimus. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.). *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: Ps-kustannus, 293–314.

SOS-Lapsikylä

<https://www.sos-lapsikyla.fi/etusivu/>

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 5. painos. Jyväskylä: Tammi.

Uggerhøj, Lars (2014) Learning from each other: collaboration processes in practice research. *Nordic Social Work Research*.

LIITTEET

Liite 1. Ohjeet kyselyyn vastaamiseksi.

OHJEET

Tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita sosiaalityöntekijöiden ja erityistyöntekijöiden kokemukseräisestä tiedosta. Kysely kostuu kolmesta eri osasta. Vastaa ensimmäiseksi I osaan, tämän jälkeen II osaan ja viimeiseksi III osaan. Mikäli jokin kohta on sinulle epäselvä, voit ottaa minuun yhteyttä sähköpostitse, maiya.ala-honkola@helsinki.fi.

Kyselyn I ja II osa koskevat kaikkia sijoitettuna olevia lapsia (huostaan otetut lapset ja avohuollon tukitoimena sijoitetut lapset).

I OSA

Kyselyn ensimmäinen osa täytetään erikseen jokaisesta lapsesta. Sinun ei tarvitse täyttää tätä osaa kaikista lapsista peräkkäin. Voit avata kyselylinkin aina uudelleen ja jatkaa vastaamista sopivalla hetkellä, kunnes olet täyttänyt kyselyn ensimmäisen osan jokaisesta lapsesta.

II OSA

Kyselyn toiseen osaan vastataan ainoastaan kerran. Tätä osaa varten lasket yhteen kuinka monesta eri perheestä sijoitetut lapset tulevat.

Tämän jälkeen lasket monessako näistä perheistä lastensuojeluasiakkuus on ylisukupolvista, ei ole ylisukupolvista tai sinulla ei ole siitä tietoa.

III OSA

Kirjoitelma. Kyselyn kolmannessa osassa pohdit ylisukupolvisen lastensuojeluasiakkuuden ilmiötä. Tähän osaan vastataan nimettömänä.

Kirjoitelman pituus on 1-2 sivua. Ohjepituuden noudattaminen on tärkeää, jotta minulle kertyy sopivan kokoinen aineisto, joka on tämän tutkimuksen puitteissa analysoitavissa. Kirjoitelmien tulee perustua sosiaalityöntekijöiden omaan kokemukseen ja tietoon ylisukupolvisen lastensuojeluasiakkuuden ilmiöstä. Kirjoita kirjoitelmasi Wordilla erilliseen tiedostoon ja lataa se PDF muodossa palautuskansioon. Suositus: fonttikoko 12, fontti Times New Roman, riviväli 1,5.

Kyselyn vastausaika päättyy perjantaina **19.12.2014** klo.23:45.

Liite 2. Kyselyn ensimmäinen osa.

I OSA.

LAPSIKOHTANEN KYSELY. Täytetään jokaisesta lapsesta ERIKSEEN.

1. Missä SOS-Lapsikylän toimipisteessä lapsi asuu?

Kaarinan SOS-lapsikylä

Lapin SOS-lapsikylä, Ylitornio

Punkaharjun SOS-lapsikylä

Tampereen SOS-lapsikylä

Tapiolan SOS-lapsikylä, Espoo

Vihannin SOS-lapsikylä

SOS-Lapsikylän nuorisokoti, Jyväskylä

2. Lapsen syntymävuosi?

3. Onko lapsen äidillä ollut lastensuojeluasiakkuus?

Kyllä

Ei

Ei tietoa

4. Onko lapsen isällä ollut lastensuojeluasiakkuus?

Kyllä

Ei

Ei tietoa

5. Mikäli vastasit äidin, isän tai molempien vanhempien kohdalla "Kyllä", minkälaista tietoa

sinulla on perheen ylisukupolvisesta lastensuojeluasiakkuudesta? (esimerkiksi syistä, onko vanhempi itse ollut sijoitettuna) Kuvaile lyhyesti muutamalla lauseella.

Liite 3. Kyselyn toinen osa.

II OSA.

PERHEIDEN LUKUMÄÄRÄT.

1. Toimipisteesi:

Kaarinan SOS-lapsikylä

Lapin SOS-lapsikylä, Ylitornio

Punkaharjun SOS-lapsikylä

Tampereen SOS-lapsikylä

Tapiolan SOS-lapsikylä, Espoo

Vihannin SOS-lapsikylä

SOS-Lapsikylän nuorisokoti, Jyväskylä

2. Kuinka monesta eri perheestä sinun vastuullasi olevat sijoitetut lapset tulevat?

Valitse vaihtoehto.

3. Kuinka monessa näistä perheistä lastensuojeluasiakkuus ON ylisukupolvista?

Valitse vaihtoehto.

4. Kuinka monessa näistä perheistä lastensuojeluasiakkuus EI OLE ylisukupolvista?

Valitse vaihtoehto.

5. Kuinka monen perheen kohdalla sinulla EI OLE TIETOA, onko perheen lastensuojeluasiakkuus ylisukupolvista?

Valitse vaihtoehto.

Liite 4. Kyselyn kolmas osa.

III OSA.

KIRJOITELMA.

Kirjoita 1-2 sivun kirjoitelma, jossa pohdit esimerkiksi seuraavia teemoja. Vastaa oman arkikokemuksesi perusteella.

1. Miten ylisukupolvinen lastensuojeluasiakkuus näkyy työssäsi?
2. Millaisia käsityksiä sinulla on tästä ilmiöstä oman työsi kautta?
3. Miten ylisukupolvisuuden kehiä voitaisiin sinun näkemyksesi mukaan katkaista?

Lataa kirjoitelmasi tiedosto tähän.